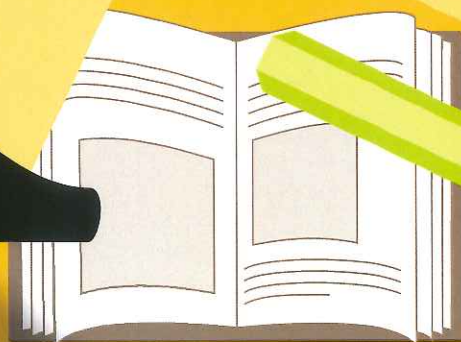

drs. Coby van der Neut

TOPkl▲ssers

deel 2

cultuur

1700 - 1800

1800 - 1900

werkboek van
groep

TOPklassers

cultuur

deel 2

1700 - 1800

1800 - 1900

Werkboek

Auteur

drs. Coby van der Neut

Bekadidact.....+

Inhoud

Inleiding voor de leerling	3
1. Pointillisme	4
2. Dorothea en Aletta	6
3. Gustave Doré	8
4. Lucifer	10
5. Wonderkinderen	12
6. Jeugdliteratuur	14
7. Panorama	16
8. Naturalia	18
9. Spot en satire	20
10. 4711	22
11. Code Napoleon	24
12. Marmontberg	26
13. Zouaven en Zwitserse Garde	28
14. Indigo	30
15. Plantage Alkmaar	32
16. Hofleven	34
17. Engelen	36
18. Neoclassicisme	38
19. Spinning Jenny	40
20. Fouriérisme	42
21. Moai	44
22. Zondvloedverhalen	46

Inleiding voor de leerling

Beste meisjes en jongens uit groep 7 en 8,

In dit werkboekje *Topklassers Cultuur deel 2* maak je kennis met 22 leuke, interessante en leerzame onderwerpen op het gebied van kunst, geschiedenis, geloof en maatschappelijke stromingen uit de periodes 1700-1800 en 1800-1900.

Ieder onderwerp start met een inleidend verhaal. Dan volgen meerdere (zoek)opdrachten en vragen die verschillend van aard zijn.

Wat kun je verwachten?

Er zijn (eenvoudige) (zoek)opdrachten die je gewoon in dit werkboek kunt verwerken op de stippelijntjes. Mocht het antwoord of zoekresultaat meer ruimte in beslag nemen, dan kun je beter een apart schrift of vel papier gebruiken. Je kunt de resultaten ook verwerken in een (digitaal) werkstuk.

Er zijn filosofische opdrachten die je met anderen kunt bespreken (zorg wel dat je niemand stoort). Jouw antwoorden kunnen misschien te lang en te ingewikkeld zijn om in een paar woorden op te schrijven. Schrijf die antwoorden op in een apart schrift of op een apart vel papier. Er zijn (zoek)opdrachten over een persoon uit de culturele wereld. Je krijgt in de tekst een duidelijke instructie hoe je die opdracht moet opzetten. Dat kan heel verschillend zijn: een PowerPoint-presentatie of een werkstuk.

Bij sommige opdrachten kun je je bevindingen op een landkaartje of op een tijdbalk invullen. De meeste onderwerpen worden afgesloten door middel van een creatieve opdracht. Je kunt door middel van deze creatieve opdrachten duidelijk laten zien of je iets hebt geleerd. Eigenlijk is dit een soort toets. Maak er iets moois van.

Zelfstandig werken

Het is de bedoeling dat je zoveel mogelijk zelfstandig werkt en antwoorden zoekt. Dat kan in de bibliotheek, in het woordenboek, op internet of door middel van gesprekken met deskundigen. Als je op internet gaat zoeken, kijk dan eerst op Kennisnet voordat je de grote zoekmachines als Google of Ilse gebruikt. Op de pagina van het Jeugdjournaal vind je ook veel informatie. Internet heeft een eigen encyclopedie: Wikipedia. Die kun je ook raadplegen.

Maak in een logboek korte aantekeningen tijdens je zoektocht. Je hoeft dan niet steeds hetzelfde werk te doen, want je weet wat je al hebt geprobeerd en met welk resultaat.

Als je 'vastloopt' in je opdracht kun je je juf of meester om raad vragen. Zij hebben een handleiding met mogelijke antwoorden op jouw opdracht.

Pas aan het einde van de les, als je dus meer weet van het onderwerp, vertel je ook anderen over wat je te weten bent gekomen. Dat kan op heel verschillende manieren, maar altijd creatief!

Maak gebruik van een portfolio. Dit is een bewaarmap waarin je al je papier, schriften, werkstukken en tekeningen, kortom al je werkmateriaal, kunt bewaren.

Veel plezier gewenst tijdens je zoektochten!

Coby van der Neut

1 Pointillisme

De puntjes op de i

In 1891 stierf Georges Seurat. De schilder was nog maar 31 jaar oud. Toch was hij al heel beroemd. Hij had in 1883-1884 door bestudering van de kleurenleer een totaal nieuwe schilderstijl geïntroduceerd op een Parijse kunsttentoonstelling. Hij schilderde heel anders dan zijn tijdgenoten: geen grote brede schilderstreken, maar hij zette stippen naast elkaar op zijn schildersdoek. Stippen en vlekken van vooral zuivere, ongemengde kleuren. Hij gebruikte daarvoor veel primaire kleuren. Ook het witte schildersdoek speelde een rol in de afbeelding; dat liet hij op verschillende plaatsen doorschemeren. Van dichtbij zag je duidelijk dat het schilderij uit allerlei kleurstippen bestond, maar van verderaf gezien vermengden de kleuren zich tot één geheel. Georges Seurat noemde zijn techniek chromo-luminarisme. Deze manier van schilderen is bekend geworden onder de naam divisionisme of het pointillisme.

In deze (zoek)-opdracht leer je meer over kleuren en de manier waarop ze elkaar beïnvloeden en over schilders die schilderden in stipjes en vlekjes: de pointillisten.

Rond 1830 werd de fotografie uitgevonden. Dat bracht de kunstwereld in opschudding, in positieve en in negatieve zin. Door de fotografie kregen schilders steeds meer

belangstelling voor het proces van zien en voor het kijken naar de manier waarop kleuren elkaar beïnvloeden.

Jonge kunstenaars wilden vanaf dat moment alleen weergeven/schilderen wat ze ook echt zagen, net als bij het oog van de camera. Wie zijn de uitvinders van de fotografie? _____

Zoals onze oren trillingen kunnen omzetten in geluid, zo kunnen onze ogen lichtstralen omzetten in kleur. Ons oog vormt samen met de oogzenuwen en de hersenen een uiterst gevoelige ontvangstinstallatie voor kleur. Zoek een afbeelding van een oog en beschrijf hoe je oog werkt. _____

De wetenschap had ontdekt dat het netvlies van ons oog een beeld waarneemt in de vorm van kleine puntjes, kleine pixels. Die worden dan in het hoofd tot één vloeiend overlopend plaatje gemaakt. Het Franse woord voor punt is _____

In de schilderkunst werd altijd al gebruik gemaakt van kleurentheorieën. Daaruit kennen we verschillende soorten kleuren: primaire, secundaire en complementaire kleuren bijvoorbeeld. Een kleurencirkel of een chromatisch diagram geeft de primaire en de secundaire kleuren aan en laat deze in elkaar overlopen. Wat zijn de primaire hoofdkleuren en waarom noemen we ze primair? _____

Wat zijn de secundaire kleuren en waarom zijn ze secundair? _____

Wat zijn complementaire kleuren? _____

Seurat maakte in zijn schilderijen gebruik van kleurcontrasten. De ideeën over kleurcontrasten leerde hij onder andere van de natuurwetenschapper Charles Henry. Seurat leerde de wetenschapper en zijn kleurtheorie in 1886 kennen en zijn kunst werd er door beïnvloed. In zijn schilderijen had hij tot dan toe nog wel gemengde, secundaire en complementaire kleuren gebruikt, maar vanaf nu zette hij stippen en vlekken van ongemengde kleur naast elkaar. Hij mengde zijn kleuren alleen nog maar met wit. Wat bedoelt men met kleurcontrast?

Zoek eens op welke contrasten er mogelijk zijn met kleuren.

Charles Henry wilde als wetenschapper controleerbare antwoorden geven op de vraag onder welke omstandigheden dingen en kleuren mooi of lelijk, aangenaam of vervelend overkomen. Zijn theorie was: *“Er zijn twee manieren om naar de dingen en de kleuren te kijken: met je verstand, neutraal, op zichzelf, objectief - dat is het doel van de natuurwetenschap. De andere manier is met gevoel, met emotie kijken naar de dingen: vrolijk of bedroefd, enthousiast of bang. Het doel van de kunst is om die andere manier van kijken weer te geven. Dus niet objectief maar met gevoel”*. Van welke kleuren krijg jij een warm en van welke een koud gevoel?

In de stippentechniek schilderde Seurat landschappen en menselijke figuren. Hij wilde een gevoel overbrengen. Hij schilderde dus niet de kleuren die er werkelijk waren. Om het effect van de kleurenpuntjes goed te kunnen inschatten, moest hij steeds op grote afstand gaan staan om het resultaat te zien. Zoek zijn bekendste schilderij uit die tijd op en print het uit. Wat gebeurt er allemaal op dit schilderij? Waar speelt dit tafereel zich af?

Welk gevoel geeft dit schilderij?

Zou jij daar ook bij willen zijn? Ja/nee, want

Seurat zette met zijn schilderstijl niet alleen een nieuwe trend, ook zijn onderwerpen waren bijzonder. Je kunt je dat nu bijna niet meer voorstellen, maar gewone mensen telden nauwelijks mee in die tijd. En Seurat wilde juist over gewone, eenvoudige mensen vertellen. Hij liet niet de adel en de rijken en hun levensstijl zien in zijn werk. Hij schilderde gewone volkse taferelen. Hij vond zijn onderwerpen in de eenvoudige vrijetijdsbesteding buiten de stad. Dat was iets heel nieuws. Heel snel sloten andere schilders zich bij hem aan. Vanwege hun manier van puntjes en vlekjes schilderen, noemden ze zich pointillisten. Noem nog eens enkele namen van pointillisten.

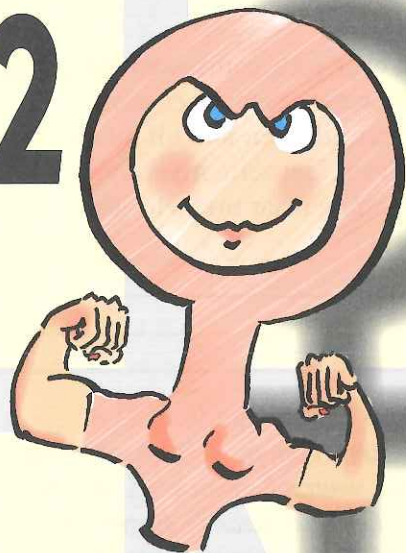
Een van Seurats grote volgelingen was Paul Signac (1863-1935). Deze schilder was een actieve en fanatieke aanhanger van de socialistisch-anarchistische beweging in Frankrijk. Hij wilde met zijn schilderijen laten zien hoe gewone arbeiders leefden en werkten. Hij wilde de grote sociale strijd laten zien die volgens hem tussen de arbeiders en het kapitaal plaatsvond. Zoek zijn schilderij *Le petit déjeuner* uit 1886-1887 eens op, print het uit en beschrijf wat je ziet. Let daarbij op techniek en op het 'verhaal'.

Maak een tekening van wat jij leuk vindt om in je vrije tijd te doen. Kleur die in op de manier van de pointillisten, dus met kleine stipjes, streepjes en vlekjes in primaire en complementaire kleuren.

2 Dorothea en Aletta

vrouw-dokter

Het Duitse stadje Quedlinburg staat vanaf 1994 op de lijst van de UNESCO. De oude binnenstad en de Slotberg zijn daardoor wereldmonumenten

geworden. De stadskern van Quedlinburg heeft meer dan twaalfhonderd vakwerkhuisjes die stuk voor stuk de moeite waard zijn om te beschermen en te bewaren. En dan hebben we het nog niet over de prachtige toren van de Stiftskerk en die van de Pfarrkerk en de Burgberg, die allemaal staan te pronken zoals ze dat ook in de zeventiende en achttiende eeuw al deden.

In 1724 werd Friedrich Gottlieb Klopstock aan de voet van de Burgberg geboren. Quedlinburg moet er toen bijna net zoals nu hebben uitgezien. Toen Klopstock stierf werd hij gehuldigd als een van de grootste dichters van Duitsland. In 1739 ging hij studeren aan de universiteit. Dat was een normale gang van zaken voor een jongen na een vooropleiding op het plaatselijke gymnasium.

Maar zijn plaatsgenootje, de dochter van de huisarts uit Quedlinburg, Dorothea Leporin, werd onder geen beding toegelaten tot de universiteit.

En dat alles alleen maar omdat zij een meisje was! Dorothea vond dat onrechtvaardig en liet het er niet bij zitten. Zij schreef in 1740 een pittig stuk:

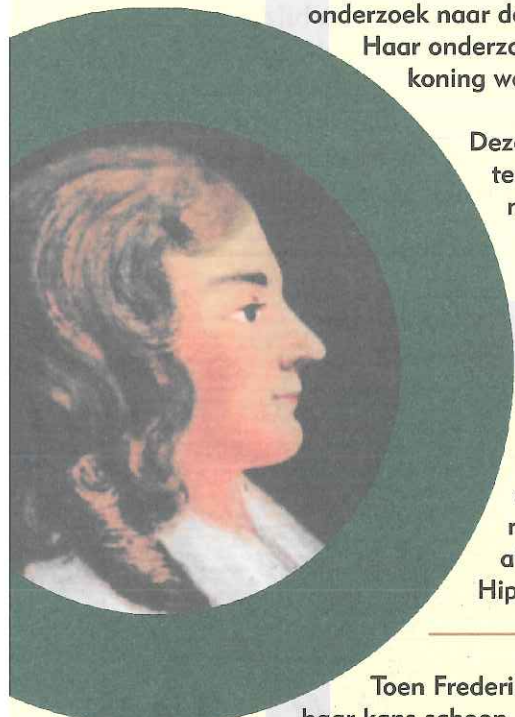
Gründliche Untersuchung der Ursachen, die das weibliche Geschlecht vom Studieren abhalten (Grondig onderzoek naar de oorzaken, die het vrouwelijke geslacht van studeren afhouden).

Haar onderzoek stuurde ze onder andere naar Frederik de Grote die in datzelfde jaar koning was geworden.

Deze (zoek)opdracht gaat over geleerde vrouwen en hun strijd om geneeskunde te mogen studeren of een medisch beroep te mogen uitoefenen. Als je nog nooit gehoord hebt van Dorothea of Aletta is dit een geschikte (zoek)opdracht voor jou.

Dorothea's vader was huisarts in Quedlinburg. Hij had haar van jongs af aan meegenomen op zijn tochten naar de patiënten. Ze had op jonge leeftijd het doktersvak in de praktijk van haar vader geleerd. Ze wilde dolgraag haar universitaire doktersbul halen, maar omdat ze een meisje was, kon dat niet. Haar oudere broer mocht wel naar de universiteit en Dorothea gebruikte zijn boeken en ze maakte de werkstukken en andere opdrachten ook. Niet alleen praktisch, maar ook theoretisch was ze medisch goed onderlegd. Maar zij mocht de eed van Hippocrates niet afleggen. Wie was Hippocrates en waarom moeten artsen de eed van Hippocrates afleggen?

Toen Frederik de Grote in 1740 zijn vader opvolgde als koning in Pruisen, zag Dorothea haar kans schoon. Zij stuurde hem haar onderzoek. Iedereen wist dat Frederik erg geïnteresseerd was in muziek, filosofie, literatuur en wetenschap. Hij hield niet van domme mensen en een van zijn gevleugelde uitspraken was: "*Gegen Dummheit kämpfen sogar die Götter vergebens*" (tegen domheid vechten zelfs de goden tevergeefs). Frederik was bevriend met de grote Franse schrijver/filosoof Voltaire. Meer dan zeshonderd brieven, die Frederik en Voltaire elkaar schreven, zijn bewaard gebleven. Voltaire woonde samen met een Franse wiskundige. Zij was een heel geleerde vrouw. Frederik had groot respect voor haar en groette haar ook regelmatig in zijn brieven.

Zoek eens op hoe die Franse wiskundige vrouw heette, voor wie Frederik de Grote bewondering had. _____

Dorothea stuurde het onderzoek over vrouwendiscriminatie naar Frederik toe. Zij legde daarin uit dat zij het raar vond dat zij niet werd toegelaten aan de universiteit alleen maar omdat zij een meisje was. Frederik gaf haar gelijk en gaf een universiteit in de buurt van Quedlinburg het bevel om Dorothea toe te laten. Bij welke universiteit moest Dorothea ingeschreven worden? _____

Hoe oud was Dorothea toen? _____

Dorothea trouwde eerst en ging door met zieken behandelen en met haar zelfstudie geneeskunde. Maar toen er steeds meer artsen in de omgeving haar gingen verwijten dat ze een kwakzalver was, legde ze toch haar dissertatie voor aan de universiteit. Zij mocht zichzelf daarna de eerste vrouwelijke doctor in de medicijnen noemen.

Zoek eens op hoe haar man heette en onder welke naam Dorothea nu bekend is. _____

Bijna honderdvijftig jaar nadat Dorothea in Duitsland de eerste vrouwelijke arts werd door tussenkomst van Frederik de Grote, was er in Nederland ook een meisje met dezelfde wens om arts te kunnen worden. Dat was Aletta Jacobs. Net als bij Dorothea in Duitsland was er in Nederland nog nooit een meisje aan de universiteit toegelaten. Bovendien was ook Aletta's vader huisarts en ging zij net als Dorothea ook van jongs af aan mee op visites bij patiënten. Dorothea riep Frederik de Grote te hulp.

Wie moest in Nederland toestemming geven op het verzoek van Aletta om een universiteit te mogen bezoeken? _____

Op welke datum kreeg Aletta toestemming om officieel geneeskunde te mogen gaan studeren? _____

Aletta zorgde ervoor dat er in Nederland een verandering kwam in de positie van vrouwen. De universiteit werd voor vrouwen toegankelijk. Maar zij zorgde voor nog veel meer veranderingen in de maatschappij. Zij was arts in Amsterdam en hield spreekuur voor de allerarmste vrouwen. Zij merkte dat vrouwen vaak kinderen kregen die helemaal niet gewenst waren. Zij was een van de eersten die voor anticonceptie was. Wat bedoelen we met anticonceptie? _____

Aletta was haar hele levenlang een voorvechtster tegen onrecht. Zij hield gratis spreekuur in Amsterdam in de Jordaan voor vrouwen die geen geld hadden om naar een dokter te gaan. Ze hield zich ook bezig met de politiek, met vrouwendiscriminatie en vrouwenemancipatie. Door haar inzet is onder andere het vrouwenkiesrecht in ons land bespreekbaar geworden en uiteindelijk ingevoerd.

Aletta promoveerde op 8 maart 1879 tot vrouw-dokter, zoals zij zichzelf noemde.

8 maart is nu elk jaar nog een bijzondere dag. Niet alleen in Nederland, maar ook daarbuiten? Wat vieren we acht maart? _____

Dorothea en Aletta deden iets wat hoogst ongebruikelijk was voor meisjes: studeren aan de universiteit. Zij lieten het er niet bij zitten toen ze tegengewerkt werden, maar zij zochten hulp bij de hoogste macht van het land.

Zoek een onderwerp waarvan jij vindt, dat het nog steeds niet goed geregeld is voor meisjes en vrouwen. Verzamel informatie over dit onderwerp. Verzamel eventueel plaatjes of maak foto's.

Beschrijf eerst wat je onrechtvaardig vindt. Bedenk eventueel zelf een oplossing voor dit probleem. Hoe kan het anders? Schrijf een brief aan de minister-president en leg uit wat je oneerlijk vindt en wat je eventueel voor oplossing hebt bedacht. Verstuur je brief en wacht op antwoord.

Sterke vrouwen

Zo, heren wetgevers, en als we nu arts mogen worden zullen we jullie volgens de regelen der geneeskunst weer opknappen. Akkoord?

Gustave Doré

Nooit
tekenles
gehad

In 1842 was Gustave Doré net tien jaar geworden toen hij ging verhuizen omdat zijn vader een

nieuwe baan had gekregen. Meneer Doré werd chef-ingenieur bij de maatschappij die de nieuwe spoorlijn tussen Lyon en Genève ging aanleggen.

De stoommachine was nog niet zo lang geleden uitgevonden. Eerst was die voornamelijk gebruikt in de industrie, bijvoorbeeld in de textielindustrie, maar nu zou de stoomkracht ook gebruikt gaan worden voor het vervoer van mensen.

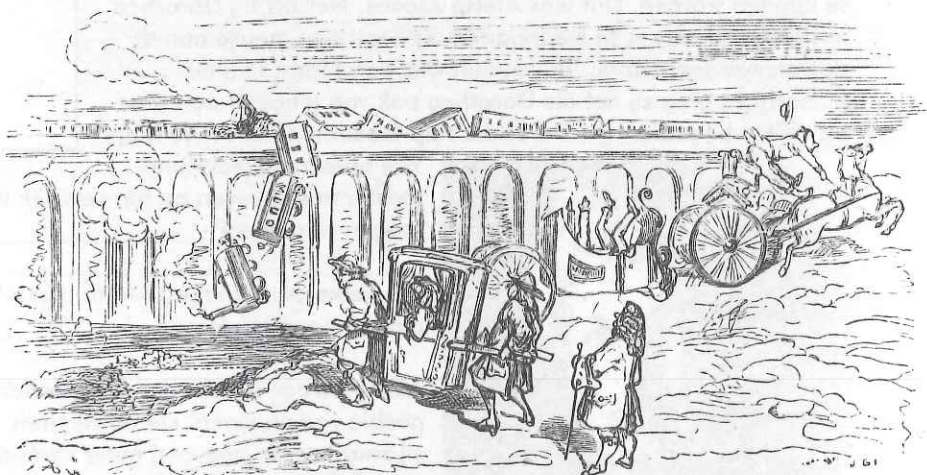
Gustave vond het werk van zijn vader wel interessant, maar hij hoorde dat de mensen kritiek hadden. Want dwars door een prachtig stukje natuur en over en langs eeuwenoude gebouwen werd de ijzeren spoorlijn getrokken. Daar zou het stalen stoommonster, de stoomlocomotief, met ijsingwekkende snelheden van soms wel dertig (!) kilometer per uur overheen gaan razen.

Gustave maakte een tekening, die hij *Oude en moderne vervoersmiddelen* noemde. Je 'leest' wel in zijn tekening hoe hij over de diverse middelen van vervoer dacht.

Gustave kon niet alleen leuk tekenen, maar hij kon ook iets overbrengen met zijn tekeningen. Hij heeft daar later zijn beroep van

gemaakt, want hoewel hij nooit tekenles heeft gehad werd hij illustrator. Hij maakte bijna tienduizend illustraties, die tot op de dag van vandaag nog overal gebruikt worden. Daarnaast was hij ook kunstenaar want hij maakte ook meer dan vierhonderd olieverfschilderijen.

En toch kent bijna niemand zijn naam! Dat is heel vreemd.

Als jij ook niets weet over Gustave Doré en over druktechnieken en illustraties

dan is dit een leuke (zoek)opdracht voor jou. Als je alle vragen hebt beantwoord, weet je ook hoe het komt dat men zijn werk niet of nauwelijks kent.

Gustave Doré hield veel van verhalen. Verhalen uit de prehistorie, verhalen en legenden van de kerk, de sagen van de Middeleeuwen en de godenverhalen uit de Griekse en Romeinse mythologie. Een sage is _____

Een legende is _____

Een mythe is _____

De verhalen die Gustave hoorde en las tekende hij met een 'knipoog'. Hij gaf soms een humoristisch tintje aan de verhalen. Hij tekende ook heel vaak een mening of een gevoel. Iedereen vond dat leuk en toen hij pas elf jaar oud was werden zijn tekeningen al voor het eerst gedrukt en uitgegeven. Vanaf dertienjarige leeftijd mocht hij in Parijs meewerken aan de *Journal pour rire* van Charles Philipon. Een *journal pour rire* is _____

Twee jaar later, toen Gustave net vijftien jaar was geworden, werd zijn eerste boek uitgegeven: *De werken van Hercules*. Hij schreef zelf het verhaal, maakte de tekeningen en graveerde ze in steen. Een steendruk noemen we een _____

Hij was op zijn zestiende jaar al de best betaalde illustrator van Frankrijk.

Gustave Doré heeft tijdens zijn leven meer dan tienduizend illustraties gemaakt voor boeken en tijdschriften. Veel van zijn tekeningen werden omgezet in gravures. Een gravure is _____

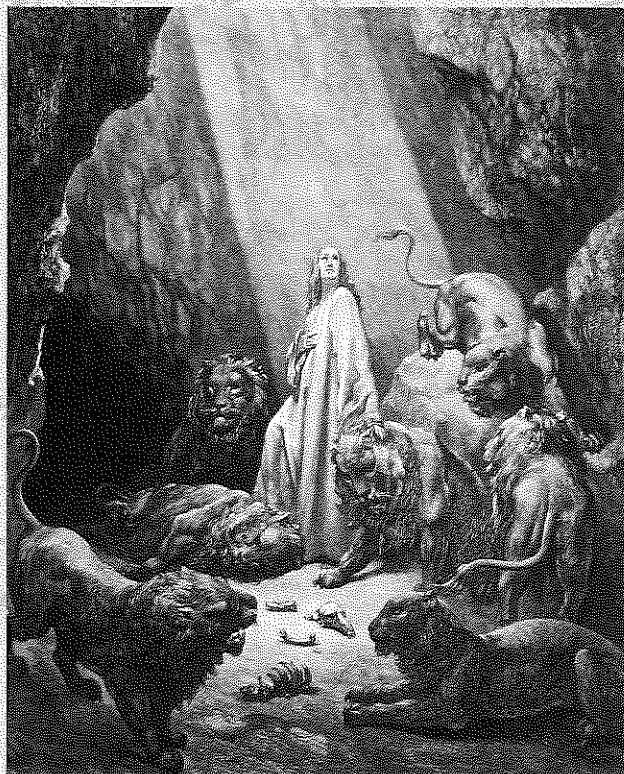
Maar hij tekende ook heel veel illustraties, die door graveurs in hout werden uitgesneden. Een houtgravure is _____

In Parijs was Gustave in het huis van de uitgever Charles Philipon komen wonen. Daar ontmoette hij veel schrijvers en andere kunstenaars. Hij mocht daardoor ook veel serieuze literatuur illustreren. Zoek eens vijf titels van boeken die hij heeft geïllustreerd _____

Aan welke eigenschappen moet een goede illustrator voldoen? _____

Welk boek vind jij erg goed geïllustreerd en hoe heet de illustrator? _____

Heeft een goed boek illustraties nodig? Ja/nee, want _____

Gustave Doré hoort bij een kunststroming die we de Romantiek noemen. Romantische kunstenaars wilden vooral hun gevoel laten zien. Gustaves olieverfschilderijen werden door zijn tijdgenoten erg gewaardeerd en ze hingen op officiële tentoonstellingen waar alleen grote kunstenaars mochten exposeren. Daar werden ook kunstenaars geweigerd, omdat men hun werk niet goed vond. In 1874 organiseerde die laatste groep daarom zelf maar een tentoonstelling om hun schilderijen toch te laten zien. Hoe is die kunststroming later bekend geworden? _____

Gustave wordt vaak als de laatste kunstenaar van de Romantiek gezien. De nieuwe kunststroming, die je net hebt opgezocht, werd daarna veel meer gewaardeerd dan de Romantiek. 'Moderne mensen' vonden de Romantiek en het werk van Gustave maar niks, ze vonden het ouderwets! Grappig is dat in 1832, hetzelfde jaar waarin Gustave geboren werd, een andere kunstenaar werd geboren, die als groot voorbeeld van de nieuwe schildersgroep/schildersstijl wordt gezien. Hij wordt ook de eerste moderne schilder genoemd. Wie is die schilder? _____

Gustave Doré heeft 238 gravures van Bijbelverhalen gemaakt. Tot ver in de twintigste eeuw werden ze overal in Europa gebruikt, onder andere in kinderbijbels en als kleurplaten. Rembrandt van Rijn, de grootste schilder van Nederland, heeft ook prenten van Bijbelverhalen gemaakt net als de joodse kunstenaar Marc Chagall. We kennen de Bijbel van Doré, de Rembrandtbijbel en de Chagallbijbel. Zoek eens afbeeldingen van het verhaal van Adam en Eva in het Paradijs van elk van de drie kunstenaars. Print ze uit, plak ze op en beschrijf wat je opvalt. Let daarbij op de techniek, de kleuren, het licht en de gestalte van de personen.

Tegenspeler van God

Lucifer

Eeuwenlang geloofden de mensen dat goede dingen van God kwamen en dat kwade zaken het

werk van de Satan was. Satan of Lucifer, zoals hij ook genoemd wordt, is de tegenspeler en de vijand van God. Het geloof in Satan is al heel oud. Hij is de verpersoonlijking van het kwaad en tegelijk al het kwaad in één persoon voorgesteld.

In de loop van de tijd hebben de christenen zich een steeds duidelijker beeld van hem gevormd: Satan verblijft met zijn handlangers in de hel. Dat is zijn woonoord en zijn uitvalsbasis. Men dacht dat de hel in het binnenste van de aarde te vinden was, de onderwereld. Hoe de hel er uitzag wist geen mens, maar over het algemeen werd de hel voorgesteld als een plaats waar een eeuwig vuur brandde. Het rook er zwavelachtig, zoals afgestreken lucifers. Vaak werd de toegang tot de hel op schilderijen afgebeeld als een grot of als de gapende muil van een groot monster. Goddelozen kwamen na hun dood allemaal in het hellevuur terecht. In de hel werden de zondaars gestraft en gemarteld door de handlangers van Lucifer, de duivels.

Als je niet veel weet van de mythes en voorstellingen van Lucifer en zijn duivels is dit een leuke (zoek)opdracht voor jou. Je zult bij het beantwoorden van deze (zoek)opdracht merken dat het duivelsgeloof al heel oud en heel hardnekkig is. Je zult ook merken dat er heel veel bijgelovige tradities zijn in onze cultuur, die bedoeld zijn om het kwaad, de duivel, op afstand te houden.

Kerkvader Augustinus heeft tussen 413 en 426 voor het eerst de strijd van Satan uitgebreid beschreven in zijn belangrijkste boek. Hij ontwikkelt daar het idee dat de duivel een bestrijder is van het christendom. Hoe heet dat werk van kerkvader Augustinus? _____

De vroege kerk leerde dat de val van Satan of Lucifer voorafging aan de schepping van de mens. Satan en zijn duivels zijn engelen, die in opstand waren gekomen tegen God. Daarom werden ze uit de hemel gestoten. Tijdens hun val veranderde er iets opvallends aan hun uiterlijk. Weet je wat er veranderde tijdens hun val? _____

Op prenten en schilderijen zie je duivels met bokkenpoten, hoorntjes, vlerken, een staart, klauwen, ruige beharing en vaak met een spichtige gestalte. Middeleeuwse mensen waren gewend aan zulke voorstellingen van monsters en fabeldieren. Zelfs in de Oudheid waren die al bekend. Veel van die wezens vlogen daar al door de lucht of konden vuurspuwen. Men geloofde toen dat de doden naar een soort onderwereld gingen, die door een hondachtig dier werd bewaakt.

Zoek de naam van de Griekse en Romeinse onderwereldhond of hellehond op en beschrijf hoe hij eruit zag. _____

In oude tijden werd het kwaad of de duivel ook vaak geassocieerd met een draak. In de middeleeuwse kunst wordt de duivel daarom regelmatig afgebeeld als een draak. Er zijn verschillende heiligen en engelen die je steeds weer in strijd met een draak ziet.

Zoek eens de naam van één heilige en van één engel die met de draak vecht. De heilige drakendoder is _____

De engel met de draak is _____

Zoek ook een afbeelding van die heilige en van die engel vechtend met een draak.

Zeg Dante, hoe weet jij eigenlijk zo precies hoe de hel eruit ziet?

Och...

Hoe de hel eruit ziet weet niemand. Maar de Florentijnse dichter Dante Alighieri beschrijft in zijn boek heel precies hoe hij zich de hel voorstelt. Dat boek heeft later heel veel invloed gehad op ons beeld van de hel. Veel kunstenaars hebben zijn ideeën verwerkt in schilderijen, tekeningen en beeldhouwwerken.

Hoe heet het boek van Dante en wanneer werd het geschreven? _____

Dante vertelt welke tekst er boven de ingangspoort van de hel geschreven is. De laatste regel van die tekst is heel beroemd geworden. Zoek die regel op. _____

In Dantes boek wordt de hel als een trechter met diverse richels voorgesteld. Op iedere richel boeten de zondaars voor de verkeerde dingen die ze tijdens hun leven hebben gedaan. Daar worden ze door duivels gefolterd. De hel werd meestal in het binnenste van de aarde gesitueerd. Duivels proberen daar de zielen van de doden mee naar

toe te slepen. De ingang van de hel wordt dan als de muil van een verslindend dier voorgesteld. Hoe heet dit dier en waar kwam deze mythe oorspronkelijk vandaan? _____

Voor de achttiende eeuw geloofde men dat de duivel tijdens een mensenleven continu pogingen doet om de ziel te pakken te krijgen, door hem over te halen tot het kwaad. Een laatste kans om de menselijke ziel te bemachtigen heeft de duivel op het sterfbed. Engelen en duivels zijn daar voortdurend slaags met elkaar. Vooral in de vijftiende en zestiende eeuw werden er speciale rijk geïllustreerde boekjes uitgegeven om te vertellen hoe je je goed op je dood kon voorbereiden. Daarin kwamen natuurlijk veel afbeeldingen van gruwelijke duivels voor. Hoe noemde men de kunst om goed te sterven? _____

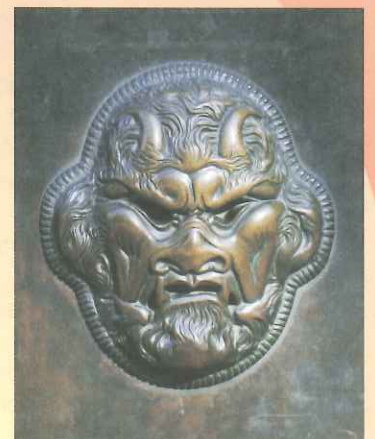
Lucifer, Satan, Beëlzebub of Heintje Pik, Blikskater, Droes, Drommel, de duvel en Joost zijn allemaal namen voor de duivel. Wat betekent Joost mag het weten? _____

De joden, moslims en christenen zagen in het verleden Satan als een persoonlijkheid. Vanaf de achttiende eeuw ging er iets veranderen in het geloof in de duivel. Men geloofde steeds meer dat het kwaad en de duivel niet echt iets concreets is, niet echt een persoonlijkheid. Maar het kwaad wordt dan gezien als iets wat in de mensen zelf zit. Toch verdwijnt het beeld van de duivels niet helemaal. In Mina bijvoorbeeld, een stad vlak bij Mekka, vindt elk jaar nog een ritueel plaats. Welk ritueel met betrekking tot de duivel wordt bedoeld? _____

We hebben nog te maken met allerlei resten van het duivelsgeloof. Wat denk je dat bijvoorbeeld de oorspronkelijke betekenis is van de gewoonte om tijdens het gapen een hand voor je mond te houden? _____

Duivels figureren nu in (politieke) spotprenten, in reclame, in moppenboekjes. In de griezelboekenreeks van de kinderboekenschrijver Paul van Loon wordt ook 'gespeeld' met de oerangst voor duivels. Er komt in zijn boeken en in de film een apart, eng figuur voor die een naam heeft die uit dezelfde letters bestaat als het woord lucifer. Hoe heet die figuur met het anagram van Lucifer? _____

Jij hebt waarschijnlijk ook dagelijks te maken met keuzes tussen goed en kwaad. Bijvoorbeeld zal ik die pester slaan of met hem gaan praten. Maak een stripverhaal met een voorbeeld uit jouw dagelijks leven, waarbij je moet kiezen tussen goed en kwaad. Teken het zoals de middeleeuwen deden, met een duivel die je iets influistert en een engel die jouw keuze wil beïnvloeden. Laat je strip aan de klas zien en vertel wat je hebt geleerd over de verbeelding van het kwaad.

5 Wonderkinderen

Het zal je kind maar wezen...

Op 29 januari 1766 gaf Wolfgang Amadeus Mozart een pianoconcert in Amsterdam. Hij was twee dagen daarvoor, op 27 januari, tien jaar oud geworden. De familie Mozart was drie jaar daarvoor, in juni 1763, aan een muzikale rondreis begonnen. Wolfgang Amadeus had tijdens die reis veel gecomponeerd. Hij had een heel sterk muzikaal geheugen en componeren was zijn hobby, dat deed hij al jaren! Toen hij zeven jaar oud was, na een concert in Parijs bij Lodewijk XV, werd zijn muziek voor het eerst gepubliceerd. Samen met zijn zusje had hij tijdens de reis bij veel Europese vorstenhuizen opgetreden. In maart 1766 speelden zij ook bij de inhuldiging van onze stadhouder Willem V. Hij had voor die gelegenheid een serie variaties op het Wilhelmus gecomponeerd. Mozart werd en wordt een muzikaal wonderkind genoemd.

De moeder van Kim Ung-Yong noemde haar zoontje ook een wonderkind. Zij vertelde iedereen die het horen wilde, dat Kim toen hij vijf maanden oud was al kon lopen en praten, en dat hij twee maanden later al kon schrijven en schaken. Van zijn derde tot zijn zesde jaar werd hij zelfs gaststudent op de universiteit van Hanyang. Toen hij zeven jaar oud was, kreeg hij een verzoek van de NASA om daar eens te komen praten, maar pas (!) op zijn elfde begon hij daar met een wetenschappelijk onderzoek. Een echt wonderkind!

Wonderkinderen zijn kinderen die een wonderlijke begaafdheid laten zien op het gebied van kunst, wetenschap, sport. Als je niets van wonderkinderen weet, is dit een geschikte (zoek)opdracht voor jou. Je maakt kennis met een aantal wonderkinderen en je leert wat van hun levensomstandigheden.

Het lichamelijke ontwikkelingsniveau van een kind wordt al vanaf de geboorte op het consultatiebureau in de gaten gehouden. In tabellen kun je gemakkelijk aflezen of je lengte en je gewicht passend zijn bij je leeftijd.

Het is ingewikkelder om het verstandelijke ontwikkelingsniveau van kinderen in de gaten te houden. De intelligentie wordt door middel van tests gemeten en berekend. Het wordt uitgedrukt met IQ of intelligentiequotiënt. Als je een IQ van ongeveer 100 hebt, ben je gemiddeld normaal intelligent. Bij een IQ van boven de 140 ben je hoogbegaafd. Zoek eens op wie de eerste intelligentietests voor kinderen heeft ontwikkeld?

Zoek eens op hoe hoog het IQ van Kim Ung-Yong was.

Hij was niet alleen een wonderkind, hij was ook hoogbegaafd.

Door alle eeuwen heen zijn er wonderkinderen geweest. Hercules, een halfgod uit de Griekse mythologie, was ook zo'n wonderkind. Zoek op hoe zijn vader heette en wat Hercules als baby in de wieg heeft gedaan.

Avicenna was een Perzische filosoof en een beroemd arts in het Oosten. Hij schreef meer dan vierhonderdvijftig boeken. Zijn *Codex van de geneeskunde* werd een buitengewoon belangrijk werk aan alle medische universiteiten in het Westen. Wanneer leefde Avicenna en wat is er van hem bekend toen hij tien jaar oud was?

Je kent vast wel het verhaal van Hugo de Groot die in een boekenkist uit Slot Loevestein wist te ontsnappen. Hij had daar toen bijna twee jaar gevangen gezeten op bevel van prins Maurits. Hij was onder andere veroordeeld vanwege zijn godsdienstige en politieke ideeën en geschriften. Met het schrijven was hij al heel jong begonnen.

Zoek op vanaf welke leeftijd Hugo al Latijnse verzen maakte. _____
En hoe oud was hij toen hij als student aan de Universiteit van Leiden werd ingeschreven? _____

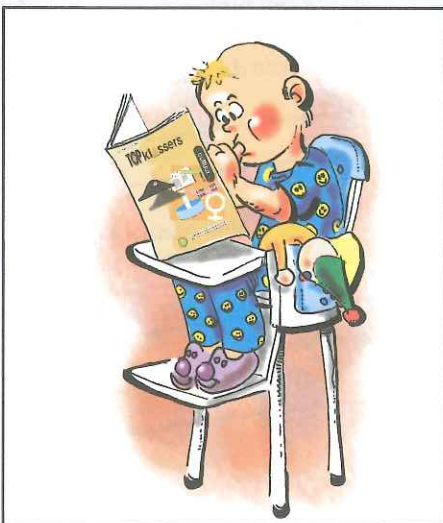
In 1598 noemde koning Hendrik IV van Frankrijk hem *le miracle de Hollande* (het wonder(kind) uit Holland). Waarom was dat? _____

Het aantal wonderkinderen dat we kennen op muzikaal gebied is vrij groot.

Wolfgang Amadeus Mozart had een heel sterk muzikaal geheugen. Dat werd al ontdekt toen hij drie jaar oud was, maar ook de wereldberoemde componist Ludwig van Beethoven was een wonderkind. Hij kreeg al muziekles vanaf vierjarige leeftijd. Toen hij zeven jaar oud was, liet zijn vader hem voor het eerst optreden in Keulen. Maar op de aanplakbiljetten voor dat concert liet zijn vader schrijven dat Ludwig zes jaar oud was. Waarom moest Ludwig voor een jonger kind doorgaan denk je? _____

Ook Franz Liszt was een wonderkind. Hij trad voor het eerst op toen hij negen jaar oud was. Net als Georges Bizet, die vanaf zijn negende aan het Conservatoire national supérieur de musique van Parijs studeerde en daar als wonderkind veel composities maakte. Felix Mendelssohn Bartholdy die ook negen was toen hij voor het eerst concerten gaf, componeerde veel. Zijn meest bekende werk werd een compositie voor het theaterstuk *Een Midzomernachtsdroom*. Welke beroemde Engelse toneelschrijver en dichter had deze romantische komedie geschreven? _____

In de schaaksport zijn ook heel veel wonderkinderen bekend. Een voorbeeld is Samuel Rzeszewski die in 1911 in Polen werd geboren. Toen hij vijf jaar oud was, schaakte hij al heel goed. We weten dat hij in 1920 in Berlijn op achtjarige leeftijd optrad als schaakspeler door simultaan tegen twintig volwassenen te spelen. Hij verloor maar één keer. De Amerikaan Bobby Fisher leerde als zesjarige al schaken van zijn zus. Hij wordt nu als een van de allergrootste schakers aller tijden beschouwd. Schaak-wonderkinderen zijn meestal jongens, maar er zijn wel degelijk uitzonderingen. De Hongaarse schaakster Judit Polgár is de jongste vrouwelijke schaakgrootmeester aller tijden. Hoe oud was zij toen zij grootmeester werd? _____

We weten dat een wonderkind vaak enorme sommen geld verdiende. Het wonderkind was daarom het kostbare bezit van de verzorgers, exploitanten, helpers of ouders. Er zijn veel verhalen bekend van wonderkinderen die werden uitgebuit door volwassenen. Daarnaast kwamen ze in aanraking met publiek dat hen bewonderde, ze werden geïnterviewd, kwamen in de krant en kregen veel complimenten. Het was lastig om 'normaal' op te groeien. Zou jij een wonderkind willen zijn? Ja/nee want _____

Het komt maar heel weinig voor dat wonderkinderen ook hoogbegaafd zijn zoals Kim Ung-Yong. Zou je hoogbegaafd willen zijn? Ja/nee want _____

Wonderkinderen zijn altijd een dankbaar onderwerp geweest in romans, toneelstukken en films.

Thea Beckman schreef een boek over wonderkinderen. De hoofdpersoon speelt graag schaak. Lees haar boek *Wonderkinderen* en maak er een mooi boekverslag van. Presenteer dat aan je klas.

6 Jeugdliteratuur

Het vrolijk leeren.

*Mijn speelen is leeren, mijn leeren is spelen,
En waarom zou mij dan het leeren verveelen?
Het lezen en schrijven verschaft mij vermaak,
Mijn hoepel, mijn priktol verruil ik voor boeken;
Ik wil in mijn prenten mijn tijdverdrijf zoeken,
't Is wijsheid, 't zijn deugden, naar welke ik haak.*

Verlichting als volwassenen in zakformaat gezien. In Frankrijk werd in 1762 het boek *Emile ou de l'éducation* geschreven door Rousseau. Hij stelde dat kinderen niet als volwassenen moesten worden behandeld maar juist zo lang mogelijk in de kinderwereld moesten blijven. De mening van Rousseau veranderde heel veel voor kinderen. Een van de gevolgen was dat men nu speciaal voor kinderen boeken ging schrijven. De periode 1760-1800 is daardoor heel belangrijk geworden voor de geschiedenis van onderwijs, opvoeding en kinderliteratuur. Hiëronymus van Alphen, die ook het bovenstaande gedichtje voor kinderen maakte, schreef het allereerste Nederlandse jeugdboek.

Als je niet veel weet van het ontstaan van het jeugdboek, is dit een leuke (zoek)opdracht voor jou. Als je de vragen hebt beantwoord, weet je meer over de ideeën die meespelen als een volwassene een boek voor kinderen schrijft. Je zult merken dat daar vaak een opvoedkundige gedachte achter zit.

De veranderingen die plaatsvonden in de maatschappij in de achttiende eeuw zorgden ervoor dat kinderen voor het eerst in de belangstelling kwamen te staan. Volgens Rousseau zou een mens goed geboren worden, maar wordt hij door de maatschappij bedorven. Oorspronkelijk was de mens goed: een *bon sauvage* (edele wilde). Kinderen moeten dus zo lang mogelijk in een kinderlijke, onschuldige omgeving blijven. Ze moesten leven in harmonie met de natuur. Hiëronymus van Alphen schreef speciaal gedichten voor kinderen. Die gedichten waren in begrijpelijke taal vol wijze lessen. Zoek eens op hoeveel gedichten hij voor kinderen schreef. Wat is het bekendste gedichtje daarvan?

Als je goed naar de illustratie van *Jantje kreeg zijn hoed vol pruimen* kijkt, leer je meer over de tijd waarin Hiëronymus van Alphen zijn gedichtjes schreef. Let op de tuinaanleg, de prachtig geknipte heg, de rechthoekige vijver met het beeld van Neptunus, de poort van de tuin. Was Jantje rijk of arm? Rijk/arm, want

Was leren lezen en gedichten opzeggen voor elk kind bedoeld in die tijd? Ja/nee, want

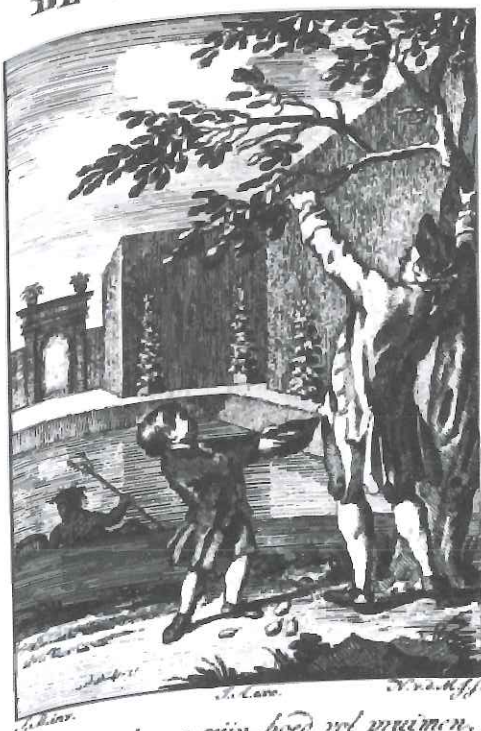
Wat valt je op aan de kleding van vader en zoon?

**Speciaal voor
kinderen geschreven**

Dit gedichtje werd in het midden van de achttiende eeuw geschreven door Hiëronymus van Alphen. Aan het eind van de zeventiende eeuw begon de Verlichting. De Verlichting is een tijd waarin mensen nieuwe inzichten kregen op allerlei gebied, ook op het gebied van kinderopvoeding. Kinderen werden in de tijd voor de

DE PRUIMEBOOM.

Jantje kreeg zijn hoed vol pruimen.

Voordat Hiëronymus speciaal voor kinderen ging schrijven, waren er al wel boeken die door kinderen gelezen werden. Dat waren ridderverhalen en verhalen over heiligen. Maar die waren voor volwassenen geschreven. Ook bestonden er voor kinderen al ABC-boeken en Haneboeken. Wat zijn Haneboekjes?

Rousseau vond eigenlijk maar één boek geschikt voor kinderen: Robinson Crusoe. Zoek eens op wanneer dit boek werd geschreven.

Wat is de inhoud van dit boek?

Was het voor kinderen geschreven?

De boeken van Rousseau en Hiëronymus van Alphen zorgden voor een literaire stroming en een manier van denken waarin een verheerlijking ontstond van de natuur en waarin de kindertijd een grote plaats innam: de Romantiek. Er is grote aandacht voor het gevoel: liefde, droefheid en hartstochten, intuïtie en spontaniteit. Rousseau wordt wel de vader van de Romantiek genoemd. Zoek enkele namen van schrijvers, musici en schilders uit de Romantiek op.

Neerlands eerste kinderboek

U ziet, mijnheer Van Alphen uw boek heeft een prominente plaats op onze jeugdafdeling.

schreef in dat jaar een verhaal voor kinderen van drie tot zes jaar met grappige en stoute verhalen voor kinderen: *Der Struwwelpeter*. Ook in Nederland komt er een nieuwe ontwikkeling in de jeugdliteratuur. Er wordt nu ook over ondeugden en over stoute kinderen geschreven. Noem daar eens een paar voorbeelden van.

De jeugdliteratuur is vanaf het ontstaan altijd nauw verbonden met de opvoeding. Kinderen moesten vooral deugden aanleren. Zoek eens op wat de zeven deugden zijn.

De kardinale deugden zijn al heel oud. Uit welke tijd dateren zij? Wat moesten kinderen beslist niet leren? Wat waren de zeven hoofdzonden?

Boeken hebben invloed op het denken en voelen van kinderen werd er gezegd. Klopt dat? Ja/nee, want

Pas rond 1845 veranderde de mening over kinderen die als onbeschreven blaadjes op de wereld zouden komen en door goede opvoeding een goed mens zouden worden. De Duitse dokter H. Hoffman schreef in dat jaar een verhaal voor kinderen van drie tot zes jaar met grappige en stoute verhalen voor kinderen: *Der Struwwelpeter*. Ook in Nederland komt er een nieuwe ontwikkeling in de jeugdliteratuur. Er wordt nu ook over ondeugden en over stoute kinderen geschreven. Noem daar eens een paar voorbeelden van.

De illustrator van een kinderboek heeft altijd een belangrijke inbreng gehad. Dat zag je bij *Jantje kreeg zijn hoed vol pruimen*.

Daar valt heel veel te 'lezen' zonder woorden.

Zoek nu in de bibliotheek eens een aantal boeken van Robinson Crusoe. Probeer ook heel oude exemplaren te bemachtigen.

Dat kost tijd. Je zult merken dat elke illustrator het verhaal weer anders laat zien. Zoek vooral naar de natuur op de afbeelding en let op de gevoelens die worden afgebeeld. Maak kopieën uit verschillende boeken en vergelijk de stijl:

is het expressief, karikaturaal, realistisch of naïef. Welk materiaal of welke techniek is gebruikt: papier, pen of potlood, waterverf en penselen of de computer?

Maak een PowerPoint-presentatie van wat je hebt ontdekt. Laat dat zien aan je klasgenoten en leg uit dat het boek van Robinson Crusoe in de achttiende eeuw al gelezen werd, maar met een heel andere bedoeling dan nu. Vertel over de opvoedkundige ideeën van die tijd.

*Een illusie,
ze bedotten je
waar je bijstaat*

De Ierse schilder Robert Barker zocht een nieuw idee voor een schilderij. Hij wandelde op Carlton Hill en bedacht dat het prachtig zou zijn als je in één keer het totale uitzicht vanaf de heuvel op de stad Edinburg kon zien in een schilderij zonder einde. Als je het schilderij zag moest je het gevoel hebben dat je daar echt op de heuvel stond. *La nature à coup d'oeil*, de natuur in een oogopslag, zo noemde hij dat. Later werd zo'n schilderij een panorama genoemd.

Een panorama is een schilderij dat niet op een schilderij mag lijken. In principe is het een rond schilderij, een schilderij in de vorm van een cilinder. Boven- en onderkant zijn voor de bezoeker niet te zien. Vaak bevindt dit schilderij zich in een speciaal gebouw dat overkapt is met glas. Dat glas is weer afgedekt met dekzeil of velum. Daardoor wordt de illusie gewekt dat het licht van het schilderij zelf komt. Dat krijgt daardoor een heel toverachtig karakter. De bezoeker van zo'n schilderij kan in het rond meedraaien met de afbeelding zonder einde. In de achttiende en de negentiende eeuw zijn honderden panorama's gemaakt. Er zijn er helaas niet veel bewaard gebleven. Het bekendst is nu het panorama aan de Zeestraat in Den Haag waarop een stukje Scheveningen te zien is.

Als je niets weet van
panoramaschilderijen is dit een leuke
(zoek)opdracht voor jou.

Je leert verschillende panorama's kennen en je
weet ook waarom er maar zo weinig bewaard zijn
gebleven.

Panorama's waren net als rondreizende circussen. Ze bleven een seizoen of langer staan totdat het publiek ophield te komen. Dan werden de succesvolle schilderijen weer doorverkocht en ergens anders vertoond. Naast panorama's had je in die tijd ook georama's, diorama's, uranorama's en kosmorama's. Zoek eens op wat daar te zien was.

Toen Robert Barker in 1787 zijn eerste panorama in Edinburg presenteerde maakte hij in advertenties bekend dat hij zichzelf een radicale vernieuwer van de landschapsschilderkunst vond. De Engelse schilder John Constable werd een van zijn grootste bewonderaars. Waarmee is Constable zelf vooral beroemd geworden?

Op het eerste panorama van Robert Barker uit 1793 was een zeetafereel van een grote Russische vloot te zien. Later bedacht men ook andere taferelen: je kon dan midden in een veldslag staan of een reis maken naar onbekende streken of getuige zijn van een Bijbelscène.

Veel panoramaschilders wilden ook de onbegrijpelijke grootheid van de natuur laten zien in hun werk. In Nederland werd een uniek panorama geschilderd met de zee, het strand, de vissers, de duinen, het vissersdorp en de mondaine badplaats Scheveningen. Dat alles gezien vanaf de Seinpostduin. Weet je hoe dit panorama heet?

Waarom heeft het deze naam gekregen? _____

Toen Mesdag rond 1860 aan zijn schilderij begon vroeg hij een aantal schilders om hem te helpen. In Den Haag en omgeving waren de beroemde schilders van de Haagse School werkzaam. Noem eens een aantal bekende en beroemde Haagse School-schilders. _____

Mesdag koos niet voor deze oudere beroemde garde als hulp, maar voor jonge moderne kunstenaars om hem te helpen. Wie werden naast zijn vrouw Sientje van Houten zijn medeschilders? _____

Theophile de Bock was een vriend van Vincent van Gogh. Zij correspondeerden met elkaar. Eerst twijfelde Vincent in zijn brieven aan het artistieke vermogen van Theophile. Maar hij schreef later: "*Theophile, het enige gebrek aan het panorama is, dat het geen gebreken heeft*". Welke schilderijen maakte Vincent van Gogh zelf in 1881, toen panorama Mesdag geopend werd? Noem eens zes titels. _____

Het panorama van Mesdag is 14 meter hoog en 114,70 meter in omtrek. Hoeveel vierkante meter doek had men ongeveer nodig? _____

'Net echt', is het grootste compliment dat je het kunstwerk, het panorama kan geven. Bij een gewoon schilderij zie je al aan de lijst dat je met een schilderij te maken hebt. Om het panorama 'echt' te laten lijken waren niet alleen de boven- en onderkant afgeschermd, maar het belangrijkste was dat de verschillende maten moesten kloppen. Een schilder moest in perspectief kunnen schilderen. Een panorama is getekend in een cilinderperspectief, hierdoor lijken rechte lijnen op een vreemde manier gebogen. Zoek eens op wat perspectief is, welke soorten ken je en wat is cilinderperspectief? _____

Kunstenaars maken nu nog steeds panorama's. De panorama's uit de achttiende en de negentiende eeuw waren bijna allemaal rond. Sinds 1997 schildert de kunstenaar Leo van de Ende aan een groot panorama. Zoek eens op welk onderwerp hij schildert en hoe groot zijn doek is. _____

Ronde panorama's zijn allemaal 360°. In de parkeergarage van het Stadhuis in Den Haag bevindt zich een panorama van 820°. Het is van de kunstenaar Marin Kasimir. Zoek eens afbeeldingen van dit kunstwerk. Wat is de titel en in welk jaar werd het geplaatst? _____

Het mausoleum van Atatürk in Ankara bevat maar liefst drie panorama's. Zoek ze eens op en beschrijf ze. Vertel ook wat je over Atatürk te weten bent gekomen. _____

Maak nu zelf eens een cilinderpanorama. Schilder eerst met Oost-Indische inkt of dunne bruine verf aan de binnenkant van een rond glazen voorwerp (vaas of pot) een mooi stukje natuur bij jou uit de buurt. Let goed op het perspectief! Wat verder weg is moet kleiner zijn dan wat dichtbij is. Plak overtrekpapier aan de buitenkant van het glas en trek daarop de tekening over. Vergroot de schets met behulp van het fotokopieerapparaat. Beschilder het daarna op dezelfde manier waarop Mesdag zijn panorama maakte. Plak de uiteinden aan elkaar: klaar is jouw eigen panorama.

8 Naturalia

Verzamelde dieren
tentoongesteld

In de achttiende eeuw was het onder de gegoede burgerij gebruikelijk om een curiositeitenkabinet te hebben. Dat betekende dat men munten, antiquiteiten, zilver, schilderijen en prenten (artificialia) verzamelde. De verzameling werd mooi uitgesteld in kasten in een speciale studeerkamer: het kabinet. Rijke burgers spaarden ook een gemengde collectie van allerlei voorwerpen uit de natuur. Dat noemden ze naturalia. Verzamelingen van naturaliën met voorwerpen uit het plantenrijk of het rijk der gesteenten waren erg populair. Maar voor het dierenrijk had men toch de meeste belangstelling. Veel mensen waren erg godsdienstig in die tijd. Daarom maakte men vaak opstellingen die het paradijs of de ark van Noach voorstelden. De gevarieerdheid van alle schepselen toont de rijkdom van de schepping, zei men. In elke vogel, vis of tor, zelfs in een klein wormpje zag men de hand van de Schepper. We weten dat er al voor de achttiende eeuw in Holland ongeveer driehonderdvijftig zoölogische kabinetten bekend waren. Die waren veel geld waard. Albertus Seba, een Amsterdamse apotheker, verkocht in 1717 zijn verzameling naturalia aan Tsaar Peter de Grote. Hij kreeg er het ongelooflijke bedrag van vijftienduizend gulden voor.

Als je niets weet van naturalia en dierenverzamelingen dan is dit een leuke (zoek)opdracht voor jou. Je zult dan onder andere merken dat er een heel groot verschil zit in de manier waarop men vroeger met vreemde en wilde dieren omging dan dat nu het geval is.

Albertus Seba beschreef de verzameling van zijn kabinet in een boek dat hij in 1734 publiceerde. Hij liet er prachtige kopergravures bij maken.

Daardoor werd het op slag beroemd. Hoe was Seba zelf aan zijn verzameling gekomen en waarom verzamelde hij deze naturalia?

Stadhouder Willem IV verzamelde ook naturalia. In 1748, het geboortjaar van zijn zoon stadhouder Willem V, kocht hij een kilometer ten oosten van Den Haag een landgoed met twee buitenhuizen: Het Grote Loo en Het Kleine Loo. Op Het Kleine Loo maakte hij een begin met een dierenverzameling. Hij begon met een faisanterie, een fazantenkwekerij. Na zijn dood in 1751 breidde zijn weduwe prinses Anna de faisanterie uit tot een menagerie. Wat is een menagerie?.....

In 1771 was de verzameling op Het Kleine Loo zo groot geworden dat er iemand met buitengewone kennis werd aangesteld om toezicht te houden: Arnout Vosmaer. Hij was al jaren daarvoor begonnen met het beschrijven van de naturalia, waaronder de dieren. Voor het eerst werden dieren niet alleen levensecht beschreven, maar ook afgebeeld. Hoe kwam stadhouder Willem V aan die wilde dieren?

In september 1786 verhuisde Vosmaer naar kasteel Het Oude Loo in Apeldoorn. Hij moest daar helpen bij het opzetten van een nieuwe menagerie. Voor de olifanten werd er een speciale hoge stal ingericht. In datzelfde jaar liet Vosmaer alle dieren uit Het Kleine Loo bij Den Haag overbrengen naar Het Loo in Apeldoorn. Uit de beschrijvingen van Vosmaer weten we dat de dieren in houten hokken, stallen en kooien waren ondergebracht. Soms lagen ze ook aan kettingen. De olifantenstal die hij liet bouwen in Apeldoorn is nu nog het oudst bestaande dierentuungebouw in Nederland. Zoek een afbeelding van deze stal.

Tot 1795 bleven de dieren op Het Loo. In 1795 werd de Republiek der Verenigde Nederlanden bezet door het Franse leger en werd de Bataafse Republiek uitgeroepen.

Zo kwam ook de menagerie in bezit van de Franse Republiek. Alle dieren werden op transport gezet naar Parijs. Ook Hansie en Parkie, de olifanten. Zij werden uiteindelijk na een reis van zes maanden op 23 maart 1798 als oorlogstroeffer onder gejubel van duizenden Parijzenaars binnengehaald. Het is niet goed afgelopen met Hansie en Parkie. Zoek eens op de officiële website van Paleis Het Loo onder het kopje *Vroegere Bewoners* waar de olifanten nu nog te bewonderen zijn.

In 1838 werd in Amsterdam een Koninklijk Genootschap *Natura Artis Magistra*, kortweg *Artis*, opgericht. Deze dierenverzameling was ook voor gewone mensen, leden en hun introducés toegankelijk. Wat betekent *Natura Artis Magistra*?

In 1857 werd de Vereniging Rotterdamsche Diergaarde opgericht. Wie mochten daar de dieren bezichtigen?

In 1874 in Duitsland kwam voor het eerst verandering in de manier waarop men dieren tentoonstelde. De dierentuin van Hamburg had namelijk een aantal rendieren in Lapland besteld om de verzameling uit te breiden. En er zouden, zoals in die tijd gebruikelijk was, een paar Lappen (of Samen, zoals ze zichzelf noemen) meekomen. Directeur Carl Hagenbeck, die ook dierenhandelaar was, ontwikkelde een heel nieuw idee om nog meer bezoekers in zijn dierentuin te krijgen. Hij beïnvloedde en veranderde met zijn nieuwe idee uiteindelijk de dierentuin. Zoek eens op wat zijn nieuwe idee was? Zoek ook in de Duitse Wikipedia.

Dierentuinen hebben tegenwoordig niet alleen meer het doel om vreemde dieren te laten zien. Wat is tegenwoordig een belangrijk doel van een dierentuin?

De dierentuin met zijn wilde en exotische dieren staat regelmatig ter discussie. Wat vind jij ervan dat men dieren uit hun leefomgeving weghaalt om hier tentoongesteld te worden?

Welke ideeën heeft het Wereld Natuur Fonds (WNF) daarover?

Als jij een dierenverzameling zou mogen tentoonstellen in deze tijd dan zou je het waarschijnlijk weer heel anders doen dan Arnout Vosmaer (in hokken) of dan Carl Hagenbeck (in biotopen). Maak een kleine maquette van een dierentuin zoals je die in 2050 zou kunnen tegenkomen. Welke dieren zijn er wel, welke niet. Zijn de dieren er echt aanwezig of heb je ook contact op een andere manier, bijvoorbeeld met satellieten en andere virtuele middelen. Hoe krijg je informatie over de dieren? Welke materialen worden gebruikt om de dieren eventueel binnen een bepaald gebied te houden? Wat doe je met de jonge dieren? Hoe krijgen de dieren voedsel en wie verzorgt hen en op welke manier? Denk eerst goed na en maak aantekeningen van wat je hebt bedacht. Ga dan aan de slag met je maquette. Laat die aan de klas zien en leg uit waarom je dit allemaal zo hebt ontworpen.

Spot en Satire

Vrolijkheid
in beeld

De reus Gargantua en zijn zoon Pantagruel zijn bedacht door de schrijver Francois Rabelais. Het waren twee komische domme figuren, die alles heel goed bedoelden. Het boek met de grappige verhalen over de reuzen werd rond 1535 geschreven. Omdat er heel veel analfabeten waren, werden verhalen door sprookjesvertellers mondeling doorgegeven. Iedereen kende op die manier de verhalen van de beide reuzen. Bij het horen van de namen Gargantua en zijn zoon Pantagruel begonnen de mensen al te gniffelen. Je kon van te voren aanvoelen dat het mis zou gaan, alleen de reuzen liepen altijd maar weer met open ogen in elke val. De verhalen waren populair en onschuldig. Honoré Daumier werkte voor een satirisch dagblad. In 1832 gaf hij zijn politieke visie op de maatschappij door koning Louis Philippe als Gargantua af te beelden in een karikatuur. Hij belandde daarvoor in de gevangenis. Zes maanden moest hij daar blijven zitten wegens majesteitsschennis. Honoré Daumier wordt nu als de 'vader' van de karikatuur beschouwd.

Deze (zoek)opdracht gaat over de kunst die betrokkenheid bij de maatschappij laat zien: over karikaturen, over spot en satire. Dat kan niet zonder ook Honoré Daumier te noemen.

Honoré Daumier werd in 1808 geboren. Napoleon had zichzelf een paar jaar daarvoor tot keizer van Frankrijk gekroond. Onder zijn leiding veroverden de Fransen grote gebieden; dat ging vaak met wreedheden en gruwelen gepaard. Zoek het schilderij *De derde mei 1808* van Francisco de Goya eens op. Dit is een protestschilderij tegen de oorlog. Print het uit en probeer het verhaal achter deze afbeelding te weten te komen. Schrijf dat bij de afbeelding.

Kunstenaars, schilders en tekenaars uit die tijd waren geschoold en hadden les gehad in de classicistische en neoclassicistische stijl. Zoek eens op wat dat betekent.

Het was dus heel bijzonder dat Francisco de Goya in die tijd zo'n realistisch schilderij maakte van een gebeurtenis uit de eigen omgeving.

Honoré Daumier was acht jaar oud toen zijn ouders naar Parijs verhuisden. Zijn vader had een toneelstuk geschreven en wilde dat graag laten opvoeren. Het was armoe troef bij de familie Daumier en Honoré moest al heel vroeg meewerken om de kost te verdienen. Hij leerde zichzelf tekenen. Hij wist niets van de classicisten maar was erg geïnteresseerd in de kunst van de lithografie, die toen volop in ontwikkeling was. Zoek eens op wat lithografie is. Lithografie is

Hebben arme mensen meer gevoel voor humor dan rijken? Ja/nee, want

Daumier maakte de ene karikaturale litho na de andere. Daarin spotte hij met de absurditeiten en de pompeusheid van de rijk geworden burgers. Hij maakte rechters, advocaten en politici belachelijk en liet de gevolgen van hun daden zien. Wat verstaan we onder een karikatuur?

Kijk, een karikatuur!

Hij spotte ook met zijn kunstcollega's en met het classicisme, de verering van de antieken. Zijn prent *Apelles en Campaspe* is daar een voorbeeld van. Zoek de legende van Apelles eens op en probeer uit te leggen waarom Daumier er een karikatuur van maakte.

Daumier heeft voor drie verschillende kranten gewerkt. Zoek uit welke dat waren. In welke stond zijn *Gargantua*?

De karikatuur als

kunstvorm werd

in de negentiende eeuw heel populair. Dat had alles te maken met de nieuwe techniek van het lithograferen. Albert Hahn werd op 17 maart 1877 in Groningen geboren. Ook hij gebruikte zijn bijzondere tekentalent om satirische prenten te maken. Dat deed hij vooral in dienst van het socialisme. Hij voelde heel sterk de behoefte om voor gewone arbeiders op te komen. In de strijd tegen onderdrukking en onrecht was zijn politieke prent een machtig wapen. Zijn prent over de spoorwegstaking van 1903 werd zelfs een van de bekendste politieke prenten van de eeuw. Zoek deze prent op, print hem uit en schrijf erbij wat de titel is van deze bekende prent en wat Hahn bedoelde met die tekst.

Politieke spotprenten zijn nu niet meer weg te denken uit kranten en tijdschriften. Noem eens enkele bekende tekenaars van dit moment. En het blad waarin ze te vinden zijn.

De Inktspotprijs is een Nederlandse prijs die jaarlijks aan politieke spotprententekenaars wordt uitgereikt. Wie zitten er in de jury van de Junior Inktspotprijs die in 2005 voor het eerst werd uitgereikt?

Een spotprent zonder politieke lading wordt een cartoon genoemd. Een cartoon is gewoon een humoristische tekening, die personen of situaties grappig in beeld brengen.

Stripverhalen zijn eigenlijk een aaneenschakeling van cartoons. In 1938 tekende Hans Kresse het humoristische stripverhaal *Tarzan van de Alpen*.

Dit is een van de oudste stripverhalen. Zoek eens op voor welke organisatie hij dit tekende en in welk blad het verhaal werd gepubliceerd.

Naast de geschilderde en getekende vorm om een persoon of toestand in een bespottelijk daglicht te plaatsen, komt ook de geschreven en gesproken vorm voor: de satire. Satire komt van *Satura* en betekent eigenlijk een schaal met gemengd fruit. De Latijnse dichter Lucilius, uit de tweede eeuw voor Christus, verzong deze titel voor zijn dichtbundel. Hij schreef in *Satura* een allegaartje aan gedichtjes op een kritisch-spottende toon. *Lachend de waarheid vertellen* of *rireando dicere verum* noemde hij deze stijl.

Zoek eens een aantal satirische televisieprogramma's en luister welke onderwerpen er genoemd worden. Beoordeel of ze voldoen aan het criterium van satire: lachend de waarheid zeggen. Schrijf dan zelf een satirisch stukje over iets dat bij jou in de klas is gebeurd. Teken er een karikatuur bij. Hang dit op het prikbord in de klas of publiceer het in de schoolkrant.

Daar zit een luchtje aan

Generaal Daurier vond het in het jaar 1794 maar een rommeltje in Keulen. Hij was er als Franse commandant van Napoleon aangesteld. Zijn troepen moesten in de stad worden ingekwartierd. Dat leverde veel problemen op. Sommige adressen waren nauwelijks te vinden. De straten in Keulen hadden wel officiële namen, maar veel straten waren ook onder andere namen bekend. Dat had alles te maken met de lange geschiedenis van de stad en met de handel die er gedreven werd. De nummering in de straten was vaak helemaal onbegrijpelijk en onlogisch.

Keulen was in die tijd een drukke, tamelijk gevaarlijke en smerige stad.

Er waren dagelijks veel markten met indringende geuren en bijbehorend afval. Kerken en kloosters werden omringd door begraafplaatsen.

Voor de armengraven verspreidden een vieze reuk. De mensen gooiden hun huisafval en afvalwater zomaar uit huis op straat. En overal in de straten lag stinkende paardenmest. Bij hoogwater trad de

Rijn gelukkig regelmatig buiten haar oevers en spoelde de straten weer schoon.

Generaal Daurier nam zich voor om aan deze onoverzichtelijke, onveilige en onhygiënische situatie een eind te maken. Hij verordonde dat alle huizen in de stad systematisch geteld moesten worden en van een opvolgend nummer

voorzien. Dus na nummer 1 moest 2 komen en daarnaast 3. Het huis van Wilhelm Mülhens in de Glockengasse kreeg zo het nummer 4711.

Aan deze (zoek)opdracht zit een luchtje. Als je niets weet over 4711 is dit een geschikte opdracht voor jou. Nummer 4711 is een begrip geworden. Het is nu een merknaam voor een 'luchtje'.

Lang voordat Napoleon grote delen van Europa binnenviel en aan het Franse rijk toevoegde, werd de Franse taal al als handelstaal gebruikt. Handelaren lazen en spraken Frans, ook in het Duitse Keulen. De betere burgerij en de adel gebruikten veel Franse woorden. Dat stond chic. Johann Baptist Farina opende in 1709 een *Französische Kram* in Keulen. De *Französische Kram* stond

voor chic en luxe! Hij verkocht luxeartikelen zoals zijde doeken, mooi schoeisel, elegante zweepen, geparfumeerde handschoenen, kostbare specerijen en reukwater. Wat is het Franse woord voor water?

Hoe zeg je in het Frans *Is er nog nieuws?*

Hoe heet Keulen in het Frans?

In de *Französische Kram* rook het heerlijk. Er werd veel reukwater verkocht in Keulen om de stank van de stad te verdrijven. Reukwaterhandelaren maakten in die tijd met geheime recepten hun eigen reukwater. *Eau imperial*, *Engels water* en *Aqua mirabilis* waren geurtjes waarvan de samenstelling onbekend was. Hoe werd *Aqua mirabilis* gebruikt?

Farina had een grote kennis van geurstoffen en aroma's. Dat weten we omdat de correspondentie, die hij voerde tijdens zijn reizen op zijn zoektocht naar nieuwe geurstoffen, bewaard is gebleven.

In
1714
kwam
ook
broer
Johann
Maria
Farina in de
Französische
Kram werken. Hij
had de bijnaam *De*
Neus. Die naam kreeg hij
omdat hij een groot olfactorisch
vermogen had. Wat bedoelen
we daarmee?

Geurstoffen zijn stoffen die aan een product kunnen worden toegevoegd om daar een bepaalde geur aan te geven. Geurstoffen worden in categorieën onderscheiden: etherische olie, harsen, bloemen en kruiden. Zoek voor elk van deze categorieën eens op wat dat inhoudt.

Farina had in Italië de kunst van het destilleren geleerd. Dat stelde hem in staat om een mengsel van diverse geurstoffen in alcohol te verwerken. Zijn recept en de distillatiekunst maakten het mogelijk om altijd een gelijk ruikende geur te fabriceren. Dat was nieuw in die tijd. Hij verzoon een nieuw geurwater. Dat noemde hij naar de familie: *Farina aqua mirabilis*. Maar hij had zelf al zijn twijfels over de geneeskrachtige werking van het geurtje. Dat kun je in zijn brieven van rond 1750 lezen. Hij noemde het geurtje daarom later naar de stad: *Water uit Keulen* of *Kölnisch Wasser*. Hij liet de naam in het Frans op de flesjes zetten. Hoe noem je *Water uit Keulen* in het Frans?

Toen Farina zijn nieuwe parfum *Eau de Cologne* bedacht, was het midden in de tijd van de rococo. Een heel elegante tijd. De mensen hadden veel geld over voor dure geuren. Door Farina werd Keulen bekend als parfumstad. Farina's bedrijf werd te groot voor de *Französische Kram* en daarom liet hij zijn klanten weten dat hij ging verhuizen naar *Obenmarspforten 23 gegenüber (tegenover) den Jülichs-Platz*. Hij kreeg daar veel adellijke klanten, dat blijkt uit bewaard gebleven bestelbriefjes van hofleveranciers. Clemens August von Wittelsbach en Frederik Wilhelm I van Pruisen waren twee van zijn beroemde klanten. Zoek eens op wie zij waren, waar zij woonden en waarom ze belangrijke klanten waren?

Veertig jaar na de dood van Farina begon een erfgenaam, nakomeling en ver familielid in Parijs een parfumfabriekje. Hij zou tot 1862 het *Farina Eau de Cologne* maken. In Keulen ging de productie ook door. De echtheid van de geur van Farina werd gegarandeerd door een merkteken. Zoek eens op wat dit teken is.

In 1804 werd het recept van Farina ook nog eens aan anderen verkocht. Wilhelm Mülhens uit Keulen kreeg de naamslicentie. Hij noemde het geurtje, dat hij vervaardigde en verkocht, ook *Farina Eau de Cologne*. Dat gaf problemen, want hij was geen Farina en na lange rechtszaken moest hij de naam veranderen. Toen bedacht hij de naam *Eau de Cologne 4711*. 4711 was het huisnummer dat generaal Daurier in 1794 aan zijn huisadres had gegeven. 4711 werd nu een synoniem voor het product dat daar werd vervaardigd. Uit welke ingrediënten bestaat *Eau de Cologne*?

Eau de Cologne is nu een begrip. Het woord staat nu gewoon voor een reukwatertje. Grote parfummerken kennen verschillende varianten in hun geuren. De zware: het parfum en de lichtere: de *Eau de Cologne* van dat merk. Breng eens een bezoekje aan een parfumerie en schrijf eens tien parfummerken op, die hun geur ook in een *Eau de Cologne*-variant hebben.

Zoek ook eens naar *Eau de Cologne 4711*. Probeer zoveel mogelijk verschillende flesjes te vinden, groot, klein, rond en plat. Je vindt ze in parfumeriezaken en drogisterijen of misschien bij je oma. Maak er digitale foto's van en druk die af. Plak ze op een groot vel en schilder over dit alles heen in de originele rococostijl de letters en cijfers No. 4711.

Wetten en de gemeente

Keizer Napoleon Bonaparte merkte al snel, nadat hij heel veel landen in Europa veroverd had, dat de wetten in elk land anders waren. Na de Revolutie was

'vrijheid, gelijkheid en broederschap' het allerbelangrijkste voor elke Franse burger. Dat principe wilde Napoleon voor al zijn onderdanen laten gelden. Zelf had hij samen met een commissie van juristen ervoor gezorgd dat er in Frankrijk een nieuw wetboek werd opgesteld, bestaande uit 36 wetten. In 1811 werd de Code Napoleon, zoals het wetboek genoemd werd, ook ingevoerd in Nederland. De Code Napoleon was helder en duidelijk en voor iedereen gelijk. In 1838 werd de Code Napoleon vervangen door een Nederlandstalig Burgerlijk Wetboek. Veel bleef hetzelfde als in de Code Napoleon, maar er werden ook een aantal wetsartikelen gewijzigd.

Keizer Napoleon Bonaparte is allang dood, maar we hebben nog steeds met zijn ideeën van vrijheid, gelijkheid en broederschap te maken. De opmerkelijkste en grootste verandering voor ons land was misschien wel de manier waarop de gegevens van de burgers in een land werd bijgehouden: de burgerlijke stand.

Als je niets weet van het Burgerlijk Wetboek en de Gemeentewet dan leer je daar in deze (zoek)opdracht meer over. Vooral wat in de Gemeentewet is geregeld en in het gemeentehuis plaatsvindt, zul je dan ontdekken.

De Code Napoleon is ook bekend onder de naam Code Civiel. Het Nederlandstalig Burgerlijk Wetboek van 1838 was al een aanpassing van de Franse wetten aan de Nederlandse maatschappij. In Nederland was nog niet iedereen vrij en gelijk. In 1838 werd er namelijk vastgelegd dat de man het hoofd van het gezin was, dus ook 'de baas' van zijn vrouw. Een getrouwde vrouw was 'handelingsonbekwaam' stond er in de wet. Dat betekende dat ze zelfstandig geen dingen mocht beslissen, geen koopcontract mocht sluiten, geen abonnement op een krant kon nemen of de schoolkeuze voor haar kinderen bepalen. Wanneer werd de wet aangepast en werden ook getrouwde vrouwen gelijkgesteld met andere burgers? _____

De wet is nu hetzelfde voor alle burgers. Voor rijke mensen gelden dezelfde wetten als voor arme mensen. Mannen en vrouwen zijn gelijk. Sinds 1992 heeft Nederland zijn nieuwste Burgerlijk Wetboek. Wie wordt er wel de 'vader' van het nieuwe Nederlandse Wetboek genoemd? _____

In het Burgerlijk Wetboek werd ook de Gemeentewet opgenomen. Voor 1795 regelde elke stad of dorp zijn eigen zaken. Veel middeleeuwse steden hadden stadsrecht. Dat recht gold dan alleen in die stad. Noem eens een aantal zaken die via het stadsrecht geregeld werden. _____

De kerk en de godsdienst hadden vanaf de Middeleeuwen een grote rol in de maatschappij. Ook de kerk had allerlei rechten en wetten waaraan de mensen zich moesten houden. De kerk hield allerlei gegevens van de mensen bij. Zo werd bijna elke

geboorte en elk sterfgeval in het kerkelijke archief opgetekend. Veel van die kerkrechten werden nu afgeschaft en ook in het Burgerlijk Wetboek ondergebracht. De kerk kwam nu niet meer in aanmerking om de officiële burgerlijke stand bij te houden, dat zou nu ergens anders plaatsvinden. Waar wordt nu, sinds de Napoleontische tijd, de burgerlijke stand bijgehouden?

Voor de Franse Revolutie en de Franse overheersing in ons land werden de belangrijkste zaken die in een gezin gebeurden in de kerk gevierd en in het kerkelijke archief vastgelegd. De burgerlijke stand was in de kerk. Moet je nog naar de kerk om aan te geven dat er een kindje is geboren? Ja/nee, want _____

Ook een bruiloft werd officieel in de kerk gesloten, dan was het pas 'echt' geldig. Maar Napoleon bepaalde dat ook daar verandering in moest komen. Wanneer is een huwelijk nu rechtsgeldig? Zoek eens op in het Burgerlijk Wetboek 1, artikel 68 en in het Wetboek van Strafrecht, artikel 449, wat daar over het huwelijk wordt gezegd? _____

In de Gemeentewet zijn niet alleen allerlei zaken voor de gemeenteleden geregeld, maar ook het gemeentebestuur is in de Gemeentewet geregeld. Hoe is het bestuur van een gemeente geregeld? _____

Het gemeentebestuur heeft allerlei taken die binnen een gemeente geregeld dienen te worden. Noem er eens een aantal. _____

Hoe krijgt een gemeente voldoende geld om alles zo goed mogelijk te regelen? _____

Zoek in de lokale krant naar de pagina van jouw gemeente. Daar worden ook allerlei zaken vermeld waar de gemeente bij betrokken is. Noem er eens een paar. _____

Ga nu naar het gemeentehuis van jouw gemeente. Meld je bij het loket Burgerzaken. Probeer te weten te komen welke taken er allemaal bij Burgerzaken geregeld worden. _____

Je hebt aan de hand van bovenstaande vragen en antwoorden gemerkt, dat in de Gemeentewet heel veel zaken geregeld zijn. Maak nu een overzicht van jouw gemeente. Hoe heet jouw gemeente? Hoe heten de bestuurders en van welke partij zijn ze lid? Maak een afspraak met de burgemeester en/of met de gemeentelijke voorlichter. Nodig hem/haar uit op school om over zijn/haar taak en werk te vertellen. Zorg van te voren dat je goede vragen hebt bedacht. Die vragen kunnen betrekking hebben op het werk, maar ook op wat je in de krant gelezen hebt over iets wat speelt in jouw gemeente. Neem het gesprek op met een camera en maak er na afloop een kort schriftelijk verslag van voor de schoolkrant.

Marmontberg

Koninklijk Besluit van 17 augustus 1806.

Artikel 1.

Het kamp van Zeist zal in stand worden gehouden voortdurend om het leger te ontvangen met uitzondering van het linkergedeelte; het slechtere, hetwelk zal worden gesloopt, maar de overige barakken zullen tenminste voldoende moeten zijn voor 20000 mannen.

Artikel 2.

De gehuchten, die gevormd zullen worden achter het kamp, evenals de kleine colonne, gevestigd door het franse leger, zullen bijeengebracht worden in het meest gezonde, vruchtbaar en geschikte gedeelte. Zij zullen een dorp vormen, hetwelk de naam Austerlitz zal krijgen.

Artikel 3.

Er zal altijd een kampgarnizoen zijn, belast met het in goede staat houden en die van de Pyramide.

Gegeven te Mayence

de 17 augustus 1806 en van onze regering,

Louis

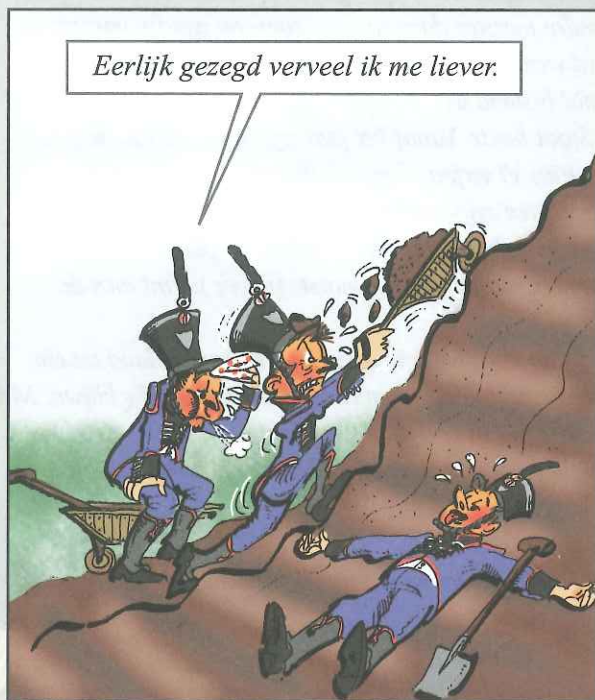
Louis, die de drie artikelen in deze wet ondertekende, was niemand minder dan koning Lodewijk Napoleon. Lodewijk Napoleon was de broer van keizer Napoleon Bonaparte van Frankrijk. In 1806 werd hij als koning van ons land aangesteld. Een van de eerste dingen die hij als koning deed, was de plaats Austerlitz een naam geven. Die naam was een eerbetoon aan zijn broer. Napoleon Bonaparte had op 2 december 1805 het Oostenrijkse en Russische leger bij Austerlitz in Tsjechië verslagen. Daarom kreeg het gehucht in de bossen op de Utrechtse Heuvelrug ten oosten van het dorpje Zeist de erenaam Austerlitz. Die plaats was natuurlijk niet zomaar toevallig uitgekozen, want in die bossen was al een groot legerkamp gevestigd. Daar had een grote Franse legermacht van ongeveer twintigduizend (!) man hun verblijf. En die hadden daar als een soort werkverschaffing al een eenvoudig gedenkteken gemaakt.

Als je niets weet van Austerlitz en het Franse legerkamp, dat daar in de negentiende eeuw gevestigd was en van piramides en obeliskken, dan is dit een leuke (zoek)opdracht voor jou.

De Fransen waren van 1795 tot 1815 de baas in ons land. De Franse generaal Auguste de Marmont was met een grote troepenmacht hiernaartoe gekomen. Maar omdat de manschappen slecht georganiseerd en getraind waren, had hij ze allemaal bijeen laten komen op de hei tussen Zeist en Woudenberg. Binnen een maand hadden Marmont en zijn soldaten een tentenkamp ingericht van drie kilometer lang en vijfhonderd meter breed. In het soldatenkamp werden dertig waterputten geslagen. Het kamp was met de linies naar het noordoosten gericht. De bijzonder luxueuze tent van Marmont stond op een tactische plaats. Hij had een goed uitzicht op een toren in de verte. Zoek met bovenstaande gegevens eens op welke toren dat geweest moet zijn en in welke stad?

Marmont verklaarde het kamp tot Frans grondgebied. Om orde in het kamp te houden, kregen exploitanten drie rechthoekige terreinen toegewezen. Ze kregen elk een Franse naam: Marmontville, Petitville en Bois-en-ville. Daar konden soldaten kopen wat ze nodig hadden, levensmiddelen en drank. Alles was er veel goedkoper dan in de omliggende plaatsen. Waarom was dat denk je?

In het najaar van 1804 was er een dreigende Engelse invasie. Generaal Marmont had zijn troepen goed laten oefenen. Het was nu een prima getraind leger. Maar ze hoefden nog even niet te vechten, hun inzet was nergens nodig. De soldaten begonnen zich te vervelen. Marmont bedacht een plan om zijn mannen bezig te houden. Het moest iets zijn wat snel klaar was, want als de troepen ergens ingezet zouden worden, moesten ze gelijk kunnen stoppen. Hij koos ervoor om een gedenkteken te laten maken. Over de vorm hoefde hij niet lang na te denken. Hij had in Egypte tijdens een veldslag samen met Napoleon iets gezien wat hij nu wilde imiteren.

Marmont vocht in Egypte tijdens de slag op de Nijl. Wanneer was dat? _____

Napoleon Bonaparte was toen nog geen keizer, wat had hij toen voor functie? _____

Marmont had de piramide van Gizeh gezien. Waar was de piramide van Gizeh voor gebruikt? _____

Marmont koos er ook voor om een getrapte piramide te maken als gedenkteken.

En bovenop die piramide wilde hij dan een obelisk plaatsen. Wat is een obelisk? _____

De piramides van de farao's waren van steen. Ze worden wel *stairway to heaven* genoemd. Wat bedoelen we daarmee? _____

De piramide die Marmont maakte was niet van steen. Hij gebruikte een ander materiaal. Welk materiaal gebruikte hij? _____

In China is een groep piramides aangetroffen van hetzelfde materiaal. De grootste daarvan staat bekend onder de naam *Grote Witte Piramide*. Hoe groot/hoog is die piramide en waartoe diende hij? _____

Hoe hoog was/is de piramide van Marmont? _____

In 1972 ontwierp William Pereira een bijzondere piramide in San Francisco: de *Transamerica Piramide*. Zoek eens een afbeelding van deze piramide. Hoeveel meter verschil zit er tussen de *Transamerica Piramide* uit 1972 in San Francisco en de piramide van Marmont uit 1804? _____

Generaal Marmont plaatste een obelisk boven op de piramide. Die had hij ook in Egypte gezien. Van welk materiaal was de obelisk van Marmont gemaakt? _____

Obeliskken werden in de achttiende en negentiende eeuw veel uit Egypte weggehaald en verscheept naar Europa. In 1833 kreeg Parijs een echte obelisk uit Egypte. Zoek eens op waar die obelisk werd neergezet. Wat is de naam van die obelisk en hoe hoog is deze? _____

Generaal Marmont noemde het gedenkteken in het kamp naar zichzelf: Marmontberg. In het Koninklijk Besluit bovenaan de bladzijde lees je dat de gehuchten achter het kamp een andere naam kregen. Daardoor is de piramide nu bekend onder de naam _____

Zoek de website van de piramide op. In 2004 toen het gedenkteken 200 jaar bestond is er een begin gemaakt met de restauratie. Dat mislukte in eerste instantie! Teken een stripverhaal waarin je op een grappige manier de geschiedenis van dit gedenkteken laat zien.

Zouaven en Zwitserse Garde

Bescherming van de Heilige Stoel

Napoleon Bonaparte werd in 1814 verslagen. Hij had toen veel Europees grondgebied buitgemaakt en aan de Franse Republiek toegevoegd. De grenzen van de Europese landen moesten daarom weer opnieuw worden vastgesteld. Dat werd tijdens het Congres van Wenen gedaan. Italië bestond vóór die tijd uit een aantal vorstendommen en vrije steden, met in het midden een stukje land dat Kerkelijke Staat heette. Vanaf het jaar 756 was dat van de paus. Napoleon had dit ook veroverd en na de Franse invasie was Paus Pius VI verjaagd en in ballingschap gestorven.

Op het Congres van Wenen erkende men de Kerkelijke Staat weer als een zelfstandige staat. Wie paus werd, was ook automatisch de vorst, de koning van het nieuwe staatje en woonde in de hoofdstad Rome. Maar de paus had nog een andere belangrijke functie: hij was leider van de rooms-katholieke kerk wereldwijd. Die laatste functie noemt men **de Heilige Stoel**.

In Italië ontstond al snel na het Congres een nationalistische beweging: men wilde al die stukjes en brokjes land tot één koninkrijk Italië samenbinden. Maar de Kerkelijke Staat verzette zich tegen deze plannen en wilde zelfstandig blijven. Men zag de nationalisten als een bedreiging. **De Heilige Stoel** moest beschermd en verdedigd worden!

De Paus kreeg hulp vanuit het buitenland, maar hij had zelf ook nog een paar kleine legerkorpsen met een speciale taak achter de hand.

Als je niet veel weet van de functie van de paus in Rome, de Kerkelijke Staat en de verdediging van dat alles tegen vijanden, is dit een geschikte (zoek)opdracht voor jou.

Paus Pius VI is in ballingschap gestorven. Hij was afgezet toen in Italië de Republiek werd uitgeroepen in 1798. De tachtigjarige, doodzieke paus wilde graag in Rome sterven. Het antwoord van Duphot, de Franse generaal die hem verjoeg, is beroemd geworden. Welk antwoord gaf Duphot toen de paus vroeg of hij alsjeblieft in Rome mocht sterven?

Paus Pius VI was niet de eerste paus die aangevallen en verjaagd werd. De pausen hadden het door de eeuwen heen niet gemakkelijk, want er kwamen steeds vijanden die de Kerkelijke Staat, het **Patrimonium Petri**, zoals het toen heette, wilden veroveren. Maar de pausen veroverden zelf ook veel land. Zij werden daardoor een van de grootste bezitters van Italiaans grondgebied. Wat betekent de naam **Patrimonium Petri** en waarom noemden de pausen hun grondgebied zo?

Veel landen hebben een eigen defensie en een eigen leger en de Kerkelijke Staat had dat ook. Omdat er heel veel geestelijken woonden die niets met oorlogvoeren te maken wilden hebben, maakte de paus gebruik van huurlegers. De huursoldaten waren trouw zolang er betaald werd. Als het geld op was, verhuurden ze zich weer aan andere koningen en keizers, die wel betaalden.

In 1505 kwam daar verandering in. Toen stelde de paus zelf een eigen paleis- en lijfwacht in. Welke paus was de oprichter van het korps verdedigers van de Heilige Stoel?

Deze paus gaf ook opdrachten aan belangrijke architecten en kunstenaars. Twee wereldberoemde kunstwerken zijn in zijn ambtsperiode ontstaan. Welke zijn dat?

Hoe heet het korps verdedigers?

Om bij dit korps, deze pauselijke bewakingseenheid, te worden toegelaten, moest je aan heel speciale eisen voldoen. Welke eisen waren dat? _____

Hoeveel commandanten zijn er sinds de oprichting van de Zwitserse Garde in Rome geweest en hoe heet op dit moment de commandant? _____

De Zwitserse Garde bestond en bestaat uit hellebaardiers. Wat wordt met een hellebaard bedoeld? _____

De Zwitserse Garde ziet er nog precies zo uit als vijfhonderd jaar geleden. Gebruiken zij hun hellebaard nog steeds als wapen? _____

Pius IX, die van 1846 tot 1878 paus was, had te maken met zware aanvallen op de Kerkelijke Staat. Naast de Zwitserse Garde had hij ook een groep vrijwilligers tot zijn beschikking, die hem hielpen bij de verdediging. Omdat hij bang was dat Rome verwoest zou worden, had hij deze jonge ongehuwde katholieke mannen via de kerken laten oproepen. Dit legeronderdeel van de paus werd Zouaven genoemd. Zoek eens op hoe dit onderdeel aan die naam kwam.

Van 1860 tot 1870 vochten ook enkele duizenden Nederlanders mee in dit vrijwilligerskorps van de Paus. Het hoogtepunt van het optreden van de pauselijke Zouaven ligt tussen 1867 en 1870. Waarom zijn die jaartallen zo belangrijk? _____

De Paus droeg geen kroon, maar een tiara als teken van zijn waardigheid. Zoek een afbeelding van een pontificale tiara. Zoek het wapenschild van Paus Pius VI op en vergelijk dat eens met het wapenschild van Paus Benedictus XVI. Let daarbij vooral op de tiara. Wat valt je op? _____

Zoek eens op de website van het Zouavenmuseum in Oudenbosch hoe het uniform van de Nederlandse Zouaven eruit zag. Wordt het uniform nu nog gedragen? _____

Als herinnering aan de beschermers van de Heilige Stoel, de Nederlandse Zouaven, werd in Oudenbosch een heel bijzondere kerk gebouwd. Op het voorplein kwam een standbeeld voor de Zouaven. De basiliek van de heilige Agatha en Barbara, zoals deze kerk heet, is een exacte kopie op schaal van een andere kerk. Zoek eens op welke wereldberoemde kerk in Oudenbosch is nagebootst. Maak een PowerPoint-presentatie waarin je de twee kerken vergelijkt. Verzamel zoveel mogelijk beeldmateriaal. Laat bijvoorbeeld de architectuur zien: wie was de bouwmeester van de kerk, wat zijn opvallende elementen in de architectuur, wat zijn opvallende maten? Laat ook iets van de decoraties aan de binnenkant zien. Leg dan uit waarom dit gebouw beschermd moest worden door de eeuwen heen. Als je klaar bent, kun je dit alles aan je klasgenoten laten zien.

14 Indigo

Het blauw van de hemel

De kleuren van de regenboog ken je wel: rood, oranje, geel, groen, paars, indigo en violet. Een regenboog is altijd hetzelfde. Het zou heel gek zijn als er op een dag een pimpelpaarse regenboog met een goud randje aan de hemel zou staan. Deze rangschikking van de kleurenbundel van de regenboog noemen we het spectrum van Newton.

Isaak Newton, een Engelse astronoom (1642-1724) slaagde erin om aan te tonen dat zonlicht niet uit één witachtige kleur bestaat, maar uit heel veel kleuren. Hij plaatste een glazen prisma in de zonnestralen en het bijna kleurloze licht viel uiteen in rode, oranje, gele, groene, paarse, indigo en violette stralen. Het zijn de kleuren van de regenboog.

Is het je wel eens opgevallen dat in het kleurenspectrum de kleur blauw niet voorkomt? Wel paars, indigo en violet. Die drie kleuren bij elkaar noemen we de blauwe kant van het spectrum: het blauwe licht dus.

Paars is een samenstelling van de kleur blauw met iets rood. Violet is ook een kleur die samengesteld is uit rood en blauw, maar soms iets meer naar rood en soms meer naar blauw neigt.

Indigo is de meest blauwe kleur in het spectrum.

Deze (zoek)opdracht gaat over de kleur blauw, over indigo. Als je deze (zoek)opdracht gemaakt hebt, weet je veel meer over de kleur indigo die bijna verdwenen was. Als de spijkerbroek niet was uitgevonden, zou de kleur indigo misschien wel uiterst zeldzaam zijn geworden.

Indigo is de naam van de belangrijkste plantaardige blauwe kleur. Ze is al vanaf de Oudheid bekend. Indigo werd uit de indigostruiken en -planten gehaald. De indigoplant bestaat niet uit één soort, er zijn heel veel soorten groene planten, die we indigoplanten noemen. De belangrijkste zijn de soort indigofera en de wede.

De indigofera. Zoek eens op waar deze struik oorspronkelijk werd gekweekt. _____

De wede. In ons land werd de blauwe kleurstof uit de wede gehaald. Zoek eens een afbeelding van de wede en beschrijf eens waar deze plant nu nog in Nederland voorkomt. _____

Het kleuren met indigo is al een heel oud procédé. In de tijd van de oude Grieken werd er al over geschreven. Vitruvius en Plinius kenden de kleur en wisten van het gebruik. Indigo werd door hen beschreven als handelsproduct: voornamelijk als medicijn en als schilderspigment. Wat is pigment? _____

Schriftelijke bronnen uit die tijd noemen de beide termen wede en indigo al. De indigokleur werd ook in de godsdiensten gebruikt. In de Oudheid was indigo de kleur van de oppergod.

Die heette bij de Grieken _____
en bij de Romeinen _____

De Romeinen gebruikten indigo ook als pigment. We weten van keizer Caesar dat hij de kleur heeft gekend. In een van zijn boeken, die bewaard zijn gebleven, schrijft hij een verhaal over de Britten die zich met wede blauw verfden. Zoek eens op wanneer Caesar leefde en waarom de Britten zich blauw schilderden. _____

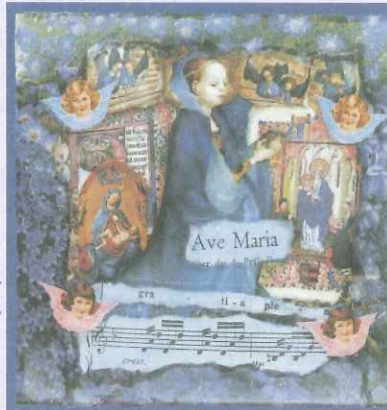

Een mythe met betrekking tot Blauwe Mannen kennen we nu in onze tijd nog steeds. Die mythe heeft te maken met de Toeareg. De Toeareg is een Moorse stam die in de westelijke Sahara leeft. Zij geloven dat natuurlijke indigo bescherming biedt tegen het 'boze oog'. Zij gebruiken de kleur overal op muren, voor tegels en in kleding. Maar waarom worden zij de Blauwe Mannen genoemd? _____

In de veertiende en vijftiende eeuw werden prachtige afbeeldingen in gebedenboeken ingekleurd. Zoek eens een paar afbeeldingen van Maria met het kind Jezus. Wat valt je op aan de kleur van Maria's jurk en jas? _____

Indigoplanten zijn heel gewone groene planten. De indigo-kleurstof zit niet 'verfkleur' in de plant. De droge bladeren van de soort indigofera werden fijngewreven of gemalen om de kleurende bestanddelen eruit te halen. De blauwe kleurstof die uit de bladeren van de wede werd gewonnen, heet

indigotine. De indigotine werd met hulpstoffen uit de plant gehaald. Dat deed men met kalk, potas en urine! Wat is potas? _____

Alle kleuren indigoblauw die de hemel bij dag en bij nacht kan vertonen, konden uit de kleurstof worden verkregen. Met vers plantenmateriaal werden de mooiste tinten geleverd. Daarom hadden ververs de planten altijd dicht bij huis. In de Middeleeuwen ontdekten ze hoe ze een houdbaar product van de planten konden maken: wedeballen. Zoek eens op hoe dat proces in zijn werk ging. _____

Toen men ontdekt had hoe indigo als pigment langer bewaard kon blijven, werd het een heel belangrijk handelsproduct. Met de stichting van de Verenigde Oostindische Compagnie kwam de handel goed op gang. De VOC-schepen vervoerden het product vanaf hun plantages in India naar Amsterdam. De lakenhandel in Nederland draaide op volle toeren en ook de Amsterdamse zijdenijverheid nam een belangrijke plaats in. Laken en zijde werden geleverd met indigo. Het merendeel was bestemd voor de export. Uit die tijd kennen we de *Staelmeesters*, het schilderij van Rembrandt van Rijn. Zoek dit schilderij eens op en beschrijf wat hij met dit schilderij wil vertellen. _____

De achttiende eeuw was de eeuw van wetenschappelijke ontdekkingen. De eerste wetenschappers die nadachten over kleurstoffen en verfprocessen kwamen uit Frankrijk. Jean Hello maakte een intensieve studie van de verschillende indigokuipen. Hij voerde veel experimenten uit en hij ontdekte aniline, de basis van de synthetische kleurstoffen. In 1878 stelde Adolf von Baeyer de scheikundige formule voor indigo vast en het lukte hem om een synthetische indigo te bereiden. Voor kunstenaars was het chemische pigment indigoblauw nu ook in handige tubes, kant-en-klaar in allerlei olieachtige substanties, te koop. Als kunstenaar hoefde je zelf de pigmenten niet meer te mengen. De indigokleur werd kenmerkend voor de moderneren van die tijd: de Franse impressionisten. Het indigoblauw overheerst in hun oeuvre. Wat zijn impressionisten? _____

Indigo is de kleur van de onbewolkte hemel en van de open zee. Het is de kleur van de verte, van de oneindigheid en de uitgestrektheid. Maak hiervan een waterverfschildering, een aquarel, alleen in de tint indigo. Droom met lichtere en donkere tinten indigo een oneindig blauwe wereld.

De schilderijen met waterlelies van de schilder Claude Monet zijn niet voor te stellen zonder het uitbundige indigoblauw. Hij startte met het eerste schilderij van de serie in 1897 en in 1908 had hij er al dertig voltooid. Latere kunstenaars werkten ook graag met de kleur. Picasso bijvoorbeeld heeft een heel opmerkelijke blauwe periode gekend tussen 1901 en 1904. En als je in Parijs op de tweede etage van Musée d'Orsay rondloopt, zie je de impact van de 'nieuwe' kleur pas goed. Zoek eens op welke Nederlandse schilder er op de tweede verdieping van dit museum te zien is met zijn oeuvre. _____

Goedoeufrou Plantage Alkmaar

Op het punt waar de Suriname- en de Commewijnerivier samenkomen had men het fort Nieuw Amsterdam gebouwd. Als je vanaf dit fort een stukje verder zeilde op de Commewijnerivier zag je aan je rechterhand *Plantage Alkmaar*. Plantage Alkmaar lag tussen twee andere plantages: *Plantage Nijl en Spijt* en *Plantage Sorgvliet*. Die drie plantages waren niet de enige in Suriname. In het begin van de achttiende eeuw waren daar wel ongeveer 1770 plantages met veel Nederlandse namen zoals *Vreedenburg*, *Overtoom*, *De Vreyheid*, *Fortuin* en *De Eendragt*.

Op die plantages werden suiker, koffie, cacao, rijst, maïs of bananen verbouwd. Al het werk werd met de hand gedaan. Er waren ongelooflijk veel arbeiders nodig om te zaaien, te planten en te oogsten. Het was zwaar werk. De Indianen, de oorspronkelijke bevolking van dit gebied, waren niet sterk genoeg gebleken om in het vochtige en hete klimaat dit intensieve werk te doen. Daarom werden tussen de jaren 1500 en 1850 ongeveer tien tot vijftien miljoen zwarte Afrikanen uit hun geboortedorpen weggehaald en op transport gezet. Zij moesten als slaaf op deze plantages gaan werken.

Als je niets weet van het leven op plantages en de slaventransporten daar naartoe, is dit een goede (zoek)opdracht voor jou. Na het beantwoorden van de vragen en het opzoeken van de opdrachten weet je meer over plantages, de plantageorganisatie en over goede en slechte plantagemeesters. Je weet dan ook meer over de slaven, hun transporten en de rol van de WIC.

Jacob Hengeveldt uit Alkmaar was landmeter in Suriname. Er zijn enkele fraaie kaarten van zijn hand bewaard gebleven. Voor zichzelf heeft hij in 1745 ook een stuk grond van 500 akkers land met een face van dertig kettingen uitgemeten en de naam *Plantage Alkmaar* gegeven. Hij heeft het terrein niet meer bouwrijp kunnen maken, want kort daarna is hij overleden. Zijn weduwe Catharina de L'Isle trouwde in 1747 opnieuw, met de Duitse hugenoot Charles Godefroy. Catharina en Charles hebben samen de plantage aangelegd. Zij hadden daarvoor heel veel slaven nodig. Die kochten ze gewoon op de slavenmarkt. Zij hadden verschillende soorten slaven nodig: veldslaven, huisslaven, ambachtsslaven, foetoeboys. Beschrijf de werkzaamheden van deze slaven eens.

Veldslaven _____

Huisslaven _____

Ambachtsslaven _____

Foetoeboys _____

De slaven voor de plantages werden vanuit fort El Mina in Afrika verscheept naar het gouvernement Suriname. Het gouvernement Suriname met de eilanden Aruba, Curaçao, Bonaire, Saba en Sint-Eustasius en Sint-Maarten waren koloniaal bezit van Nederland. Samen werd het gebied West-Indië genoemd. Een organisatie die in de zeventiende en achttiende eeuw als enige het monopolie kreeg om handel te

drijven met alle koloniën in West-Indië was de West-Indische Compagnie. Zij verzorgden de transatlantische slavenhandel. Beschrijf eens hoe de slaven vervoerd werden van Afrika naar de Plantage Alkmaar. Gebruik daarbij ook de informatie die je kunt vinden over het slavenschip Meermin, dat in 1766 met alle opvarenden verging voor de kust van Afrika. _____

Onderweg op zee had de WIC net als andere begeleidende koopvaardischepen nogal eens last van Barbarijse zeerovers of van boekaniers. In 1735 werd er in Zeeland een Slavenkas opgericht. Wat hield dat in? _____

In 1773 bezocht auteur John Gabriël Stedman Plantage Alkmaar. Zoek de prent eens op, die hij van de plantage maakte in 1774. Stedman raakte goed bevriend met de eigenares, mevrouw Godefroy. Hij was zeer te spreken over haar en prees haar Plantage Alkmaar in zijn boek. Vooral de waardige en respectvolle manier waarmee zij met de slavenbevolking omging. *Goedoevrouw* (goede vrouw), zoals ze genoemd

werd, zorgde voor een vriendelijk sociaal evenwicht. Zij werd beschermvrouw van Stedmans zoon. Dat was heel bijzonder. Zoek eens op waarom? _____

Plantage Alkmaar grensde aan *Plantage Nijd en Spijt*. Susanna de Plessis was daar de eigenaresse/plantagehoudster. Susanna genoot en geniet nog altijd bekendheid in Suriname om haar legendarische wreedheid. In mondeling overgeleverde verhalen, in toneelstukken en liedjes komt zij regelmatig voor. John Gabriël Stedman vertelt in zijn boek het verhaal van een slavenmeesteres die eigenhandig het kind van een slavin verdrinkt omdat het niet wil ophouden te huilen. Hoewel Susanna niet met name genoemd wordt, is het zeker dat dit verhaal over haar gaat. Zoek ook het verhaal over de slavin Alida eens op. Wat heeft de jaarlijkse Miss Alida-verkiezing daarmee te maken? _____

Op Curaçao was een belangrijke regionale slavenmarkt. Hier kwamen heel veel slaven met elkaar in contact als zij werden gekocht of verkocht. De onvrede over hun leven groeide. Wat gebeurde er 17 augustus 1795 op de plantages van Curaçao? _____

Overall in het gebied ontstonden daarna slavenopstanden tegen de slechte omstandigheden. Maar alleen de slaaf Toussaint-Louverture wist op het Franse Haïti de eigenaren van de plantages te verdrijven met zijn medeslaven. Hij werd de eerste generaal van een zwarte brigade. Hij noemde zichzelf premier. Aan de weggestemde premier stuurde hij een brief die hij begon met: "*Van de premier van de Zwarten aan de premier van de Blanken*". Wie bedoelde hij met de premier van de blanken? _____

Plantages aan de Suriname- en de Commewijnerivier hadden ook te maken met onrust onder de slaven. Op *Goedoevrouw* zoals Plantage Alkmaar ook werd genoemd, was daar weinig van te merken. De eigenaresse bestuurdde zelf het bedrijf en was geliefd. Slaven wilden er graag werken. Omstreeks 1815 werd daar zelfs een van de eerste stoommolens geïnstalleerd. In 1819 werd daardoor bijna tienduizend kilo suiker geproduceerd op de plantage! Alkmaar werd de grootste plantage in Suriname. Hoe noemde men slaven die van plantages wegliepen en midden in het oerwoud hun eigen nederzettingen begonnen? _____

De Evangelische Broedergemeente in Zeist heeft al eeuwenlang contacten met de (ex)slaven. Die contacten waren ooit tot stand gekomen via de eigenaar van de plantage de Duitse hugenoot Charles Godefroy en zijn geloofsgenoten. De Broedergemeente behandelde de zwarte bevolking van de plantages als mensen en zij hadden ook aandacht voor scholing en opleiding! Dat was uniek! Op dit moment is van de afstammelingen van de ingevoerde slaven uit Afrika, de creolen, ongeveer veertig procent lid van de Evangelische Broedergemeente. Zoek eens op wie de drijvende kracht achter de Broedergemeente was en waar men zich in 1736 in Nederland vestigde. Nodig eens een vertegenwoordiger van de Broedergemeente uit om daarover in je klas te komen vertellen.

16 Hofleven

Après nous le déluge

In de zeventiende en vooral de achttiende eeuw werd de *gavotte* een populaire dans bij de Franse adel. Ook de *bourée* was zo'n echte zwierige hofdans. Avondenlang werden ze gedanst door koning Lodewijk XV en zijn gevolg. Prachtig gekleed en gekapt dansten de adellijke dames en heren tot in de vroege morgenuurtjes. Het gemaskerde bal was een populaire variatie op de gewone dansavonden.

De adel kon zich dan nog extravaganter uitdossen want niemand was met een masker op te herkennen. In februari 1745 werd er een gemaskerd bal gehouden ter ere van het huwelijk van de zoon van koning Lodewijk XV en koningin Maria Leszczyńska. Voor die gelegenheid had Lodewijk ook Jeanne-Antoinette Poisson uitgenodigd. Dat was de eerste keer dat zij aan het hof verscheen. De koningin mocht dat niet weten en de beide vrouwen mochten elkaar zeker niet ontmoeten: Lodewijk was verliefd geworden op Jeanne-Antoinette. Zij werd al gauw na het gemaskerde bal zijn *maîtresse* en Lodewijk gaf haar woonruimte in het paleis Versailles. Jeanne-Antoinette kreeg ook een adellijke titel: ze mocht zich markiezin van Pompadour gaan noemen. Zij werd al snel de aanzienlijkste vrouw aan het hof. Niet alleen politiek zou ze van belang worden, ze kreeg ook buitengewoon grote invloed op kunstzinnig gebied. Zij gaf architecten en kunstenaars grote opdrachten voor de bouw, inrichting en decoraties van paleizen en villa's. Zij was een heel bijzondere vrouw met een aparte smaak op het gebied van kunst en cultuur. Door haar invloed op de koning werd zij beschermvrouwe van grote kunstenaars en geleerden. Door haar werd rococo als stijlperiode in Frankrijk heel belangrijk.

Deze (zoek)opdracht gaat over het buitensporig elegante, luchthartige en gekunstelde hofleven van Lodewijk XV en over rococo. Als je van die onderwerpen niet zoveel weet, is deze (zoek)opdracht precies geschikt voor jou.

Toen Madame de Pompadour voor het eerst aan het Franse hofleven mocht deelnemen tijdens het gekostumeerde bal, droegen de dames en heren feestkleding. Zoek eens op hoe de kledingvoorschriften waren aan het Franse hof en verzamel zoveel mogelijk afbeeldingen van die kledingstijl. De schilder Jean-Antoine Watteau heeft veel van deze kostuums geschilderd.

Frankrijk was in deze tijd het culturele middelpunt van Europa. In elegante 'salons' debatteerde men over kunst, godsdienst, literatuur, mode en de goede keuken. Er werd ook veel gelezen en gemusiceerd. Het verlangen om elkaar te ontmoeten en beschaafd te conserveren is door schrijvers in hun boeken beschreven. Madame de Pompadour nodigde de intellectuelen ook in haar salon uit. Een van de bekende schrijvers was Denis Diderot. Wat weet je van deze schrijver?

De schilder François Boucher (1703-1770) had veel invloedrijke vrienden met goede connecties aan het Franse hof. Hij kreeg daardoor veel opdrachten. Hij maakte onder andere series portretten van Madame de Pompadour. Zij had geen prachtig figuurtje, was niet knap of bijzonder intelligent, maar ze wist Lodewijk in politieke aangelegenheden te beïnvloeden en daardoor werd ze de belangrijkste vrouw aan het Franse hof. Dat alles heeft Boucher duidelijk in 'statieportretten' willen weergeven: de gekunsteldheid en de elegantie door middel van spiegels achter haar, de boeken en brieven, muziekvellen en haar zelf ontworpen 'ochtendgewaad'. Wanneer schilderde Boucher dit schilderij?

Madame de Pompadour bemoeide zich niet alleen met kunstenaars en schrijvers. Ze gaf ook vaak diners. Ze hield erg van mooi gedekte tafels tijdens haar diners. Zij zorgde ervoor dat de porseleinfabricage van het kleine fabriekje van de gebroeders Dubois in Sèvres succesvol werd. Door haar grote opdrachten kon ze zelf invloed hebben op de vorm en decoratie van de serviezen. Heel fraaie en nieuwe rococokleuren zoals pompadourroze en mazarinblauw, liet ze in het glazuurwerk gebruiken. Het Sèvresporselein wordt nu nog steeds vervaardigd. Op de website van de porseleilmuseum in Sèvres kun je een voorbeeld van een kandelaar in pompadourroze vinden. Print de afbeelding van die kandelaar uit. Doe datzelfde ook met de prachtige rococovazen die ontwerper Jean-Louis Morin in 1767 maakte.

Madame de Pompadour bedacht ook iets nieuws voor de wanden. Ze liet haar kamers met fluweelzacht papier in een speciale blauwe kleur behangen. Dit behang kwam uit het fabriekje van Jean-Baptist Réveillon. Réveillon had een nieuw soort papiergrondlaag ontwikkeld, waarop hij met kleuren allerlei motieven kon aanbrengen. Wat hing men tot dan toe, voor de rococoperiode, aan de wanden van adellijke vertrekken? Waar haalde Réveillon zijn inspiratie vandaan?

Alles wat Madame de Pompadour bedacht, werd geïmiteerd door de adel. Zij veranderde daarmee de smaak. Alles wat licht reflecteerde, spiegels, edelstenen, lakwerk en glanzende zijde was favoriet. We noemen die stijl nu

Zij hield van muziek. Zij nodigde vaak buitenlandse musici uit. Zij gaf hen ook opdracht om voor hoogtijdagen en festiviteiten speciale muziek te componeren. Daarnaast gaf zij opdrachten voor kamermuziek. Wat is kamermuziek?

Toen Wolfgang Amadeus Mozart in 1763 een lange tournee maakte langs verschillende muziekcentra van Europa was het hoogtepunt een optreden aan het Franse hof voor koningin Maria Leszczyńska en in de salons van Madame de Pompadour. Hoe oud was Mozart toen?

Madame de Pompadour haalde heel veel geld uit de toch al lege staatskas om haar luxe leventje te kunnen betalen. Ook Lodewijk XV was niet zuinig. Met zijn oorlogen en rijke levensstijl maakte hij veel schulden. Het luxe leven van de rijke adel en het hof van Versailles stond in groot contrast met de armoede van de gewone bevolking. Het volk werd steeds ontevredener. Lodewijk XV maakte zich daar wel eens zorgen over, zeker toen hij ook nog een nederlaag op militair gebied leed. Madame de Pompadour sprak toen de wereldberoemde woorden: *"Après nous le déluge"*. Wat bedoelde ze met deze uitspraak?

Maak een uitgebreid werkstuk over de tuinen van paleis Versailles. Die bestaat uit achthonderd hectare met meer dan zeshondertachtig kunstvoorwerpen en veertienhonderd waterornamenten. Beschrijf wie de tuin heeft aangelegd en welke veranderingen in de tijd van Lodewijk XV en Madame de Pompadour zijn aangebracht. Leg uit hoe Madame de Pompadour ook de kunstsmaak op het gebied van tuinarchitectuur veranderde. Kijk daarvoor ook op de website van paleis Het Loo in Apeldoorn.

Van stoere werkmannen naar mollige gebleugelde baby's

Toen Dominicus Zimmermann in 1766 stierf was hij een tevreden man. Hij woonde naast de kerk van Wies. Samen met zijn broer Johann had hij de kerken in zijn omgeving een totaal andere decoratie gegeven dan daarvoor gebruikelijk was. Dominicus en Johann werkten graag met gips en lichte zachte kleurtjes en op die manier hadden ze daar meer dan duizend engelen gemaakt. Die engelen zagen eruit als schattige pasgeboren kleine kindjes. Engelen zijn figuren waarvan wij denken dat ze typisch bij christenen en bij de kerk horen. Dat is niet zo. Op oude afbeeldingen uit de tijd voor het christendom zoals bij de Egyptenaren en de Grieken en de Romeinen zweefden en wandelden er al allerlei figuren door de lucht. Plato, een Griekse filosoof, die ongeveer vierhonderd jaar voor Christus leefde, schreef al over deze wezens. Hij noemde ze goddelijke werkmannen: *genii* of *demiurgen*. Dat waren vaak wat kwaaiige figuren. We weten dat ook omdat er afbeeldingen zijn teruggevonden op schilderijen in catacomben en op Romeinse altaren.

Als je niet veel weet van engelen, is deze (zoek)opdracht geschikt voor jou. Deze opdracht gaat helemaal over engelen: over de soorten die we kennen, over hun uiterlijk en over de afbeeldingen die er van ze gemaakt zijn in de loop der eeuwen. Als je deze (zoek)opdracht gemaakt hebt, zeggen ze misschien van jou ook wel: *Jij hebt engelengeduld!*

Vroeger geloofden de mensen dat de aarde plat en rond was. Om de aarde zou een grote zee zijn. Boven de aarde was de blauwe hemelkoepel. En daarboven woonde God. Dat was een heel eind weg, hoog verheven boven de mensen. De mensen meenden dat God wel met ze te maken wilden hebben, want hij had ze zelf gemaakt. Daarom zou hij boodschappers naar de aarde sturen om de mensen te helpen en te steunen. Nu geloven mensen nog steeds in ontmoetingen met engelen. Heb jij wel eens een engel gezien? _____

Er zijn in ons taalgebruik ook heel veel uitdrukkingen met het woord engel: Je kunt zelf een engel zijn. Wat betekent *Een reddende engel zijn*? _____

Volgens de islam heeft elk mens altijd twee engelen bij zich. Aan je rechterkant zit de engel die goede daden noteert met tien punten. Dat staat in een groot boek vermeld. Als je iets fouts of slechts doet, trekt de engel op je linkerschouder er één punt vanaf. Als iemand doodgaat, wordt zijn puntentotaal berekend. Je snapt dat het belangrijk is om zoveel mogelijk punten te behalen. Waar vind en lees je deze verhalen? _____

*Ook in het joodse geloof komen engelen voor. Hun God Jahwe is niet zichtbaar. Een mens-engel werd zo nu en dan de 'vermomming' van de Eeuwige. Zo kwam hij dan op aarde. Je kon er zomaar mee wandelen, praten of eten zonder dat je Jahwe herkende. Dat is te lezen in de heilige boeken. Later, na de ballingschap in Babylonië ver voor het jaar 0, veranderde dat. Jahwe vermomde zich niet meer, maar stuurde alleen nog maar engelen. Die werden beschreven als fabelachtige gedaanten met wonderlijke namen zoals cherubs en serafijnen. Het Nederlandse woord *seraf* is afgeleid van het Hebreeuwse werkwoord *saraph* (branden). Hoe zagen *serafijnen* eruit?*

In het scheppingsverhaal in de Bijbel worden Adam en Eva uit het Paradijs gestuurd. Bij de ingang kwam een engel te staan, die het Paradijs moest bewaken. Dat was een *cherub*. Hoe zag zo'n engel eruit? _____

De Bijbel en de joods-christelijke traditie noemen de belangrijkste engelen aartsengelen. In de zesde eeuw na Christus werden ze in het bisschoppelijke paleis in Ravenna in de koepelmozaïeken afgebeeld. Hoe heten de vier aartsengelen in Ravenna? _____

Wat doen die aartsengelen zoal? _____

In het boeddhisme en in het hindoeïsme heten de wezens die vergelijkbaar zijn met engelen *deva*. Hoe heten de drie bekendste *deva's* in het boeddhisme en wat is hun functie? _____

De engel Gabriël komt ook voor in de Koran. Hij heet dan iets anders, namelijk Djibriël. Zijn functie is anders dan bij de christenen. Welke functie heeft Djibriël bij de moslims? _____

In de verhalen in de Bijbel gaan en komen de engelen met een grote regelmaat van de aarde naar de hemel en omgekeerd. Waar ze geweest zijn, is alles veranderd. Die engelenverhalen hebben heel veel kunstenaars geïnspireerd. Door de hele kunstgeschiedenis wandelen en wieden engelen in allerlei prachtige gedaantes en outfits. In de Middeleeuwen vermenschlijkten ze een beetje. Vanaf die tijd geloofden de mensen ook dat iedereen een eigen engel had die constant onzichtbaar in de buurt was om je te beschermen. Weet je hoe zo'n engel, die constant bij je in de buurt zou zijn, genoemd wordt? _____

Hoe noem je een engel die constant bij je in de buurt is?

Ik noem het een bemoeial!

De vroegste kunstenaars beschreven, tekenden en schilderden de engelen nog in allerlei Bijbelse situaties. Engelen werden afgebeeld terwijl zij de dans en muziek bij de geboorte van Jezus verzorgden of zij werden huilend bij zijn kruisdood geschilderd. Zij knielden met bloemen in de hand voor Maria of ze omringden de troon van God met allerlei muziekinstrumenten.

Vanaf de Middeleeuwen werden ze ook afgebeeld in allerlei scènes met gewone mensen. Vooral bij de geboorte en de dood zouden ze aanwezig zijn.

Ook de dichter Hendrik Tollens (1780-1856) geloofde dat engelen klaarstonden om gestorvenen naar de hemel te brengen.

Bij het lijkje van een kind

*'t Kruipend rupsje, moe gekropen,
Afgetoed in de enge cel,
Brak zijn kluisje fladdrend open,
Klapwiekte uit zijn dorre schel.
Zie, daar wiegt het, zie, daar zweeft het,
Aardschen damp en druk ontvlucht;*

*Hooger vliegt het, hooger leeft het,
Zat gespeeld in lager lucht.
Voedster, droog de natte wangen,
Tuur niet op de dode pop,
Blijf niet aan het webje hangen;
't Vlindertje is niet weer te vangen,
's Hemels englen vingen 't op.*

Lees dit gedicht *Bij het lijkje van een kind* en probeer dan met eigen woorden te vertellen wat er staat.

Johann Baptist en Dominicus Zimmermann hebben een heel eigen visie op engelen verwerkt in kerken. Zoek de bedevaartskerk van Wies eens op. Maak er een PowerPoint-presentatie van en vertel je klasgenoten wat je hebt geleerd over engelen.

Neoclassicisme

De allereerste oorlog die op wereldschaal werd uitgevochten eindigde na zeven jaar in 1763 met de Vrede van Parijs. Tijdens deze Zevenjarige Oorlog had in heel Europa, maar vooral in Frankrijk, Duitsland en Engeland, en ook in Amerika, een smaakverandering plaatsgevonden.

Die smaak was totaal anders dan in de voorgaande periode toen rococo mode was. Na de oorlog verlangde men terug naar de klassieke Oudheid: eerlijk, waar en puur. Rococo werd nu als 'aanstellerij' gezien.

De grondleggers van Amerika, zoals Benjamin Franklin en George Washington, lieten zich daarom graag uitbeelden als figuur uit de klassieke Oudheid: met toga en met gestileerde draperieën als een wijs Romeinse senator. En ook de denkers van de Verlichting lieten zich al dan niet met pruik op een rustige, natuurlijke, eenvoudige manier uitbeelden. Eenvoud, logica en helderheid speelden een belangrijke rol bij de denkers van de Verlichting. Dat was aan de beelden te zien.

Beeldhouwer Jean-Antoine Houdon kon de grote vraag naar glanzend, gladde, beelden bijna niet aan. De belangstelling was overweldigend. Hij liet zijn marmeren beelden met de klassieke uitstraling van de leiders van de Amerikaanse Revolutie en van de grote denkers en schrijvers van de Verlichting in allerlei verschillende maten en materialen vervaardigen.

Als je niet veel weet van Griekse en Romeinse kunst en de manier waarop men er vanaf ongeveer 1750 tegenaan keek, is dit een goede (zoek)opdracht voor jou. Je zult dan merken dat in die tijd in Europa en Amerika het klassieke ideaal werd nagestreefd, zowel in de schilderkunst, de beeldhouwkunst als in de architectuur.

De klassieke kunst heel precies imiteren noemt men classicisme. Maar de standbeelden die Jean-Antoine Houdon maakte waren geen precieze kopieën van antieke beelden. Hij kende die beelden wel. Hij had ze zelf gezien in Rome. De Paus had een prachtige verzameling van zulke oude Romeinse en Griekse beelden. Het hoofd van de pauselijke collectie Winckelmann had verschillende boeken over deze beelden geschreven. Winckelmann was ook betrokken bij belangrijke archeologische vondsten en opgravingen rond 1750. Wat had men teruggevonden in het zuiden van Italië?

Noem eens een aantal wereldberoemde Griekse en Romeinse beelden.

Ook in de bouwstijl veranderde de smaak in Europa. Architecten gingen zich meer en meer verdiepen in de bouwwerken van de Grieken en Romeinen. Die bouwstijl noemde men *edele eenvoud*. Dat wilde men op een eigentijdse manier imiteren. Een bouwwerk werd pas mooi gevonden als het op een oude tempel leek. Met zuilen en een fronton of timpaan. Welke vier soorten Griekse zuilen ging men zoal gebruiken in gebouwen? Zoek er ook afbeeldingen bij.

Wat is een fronton of timpaan?

Wat is er afgebeeld op het timpaan van het Paleis op de Dam?

Winckelmann vond het erg belangrijk dat kunstenaars niet de klassieken imiteerden, maar zelf een klassieke uitstraling aan hun schilderijen en beelden gaven. Dat noemde hij neoclassicisme. Die regel gold ook voor de architectuur.

Zoek een afbeelding van Theater Carré in Amsterdam. Is dit classicisme of neoclassicisme? Want _____

En het
Capitool
van
Washington?
Classicistisch/
neoclassicistisch
want

Het Witte Huis
waar de president van Amerika woont
is classicistisch/neoclassicistisch, want

Zoek plaatjes van de beelden van Benjamin Franklin en George Washington die door Jean-Antoine Houdon zijn gemaakt.

Er is op veel neoclassicistische gebouwen een koepel geplaatst. In Rome werd al rond het jaar 100 na Christus een groot gebouw met een koepel geplaatst. Hoe heet dat gebouw en welke functie had het? _____

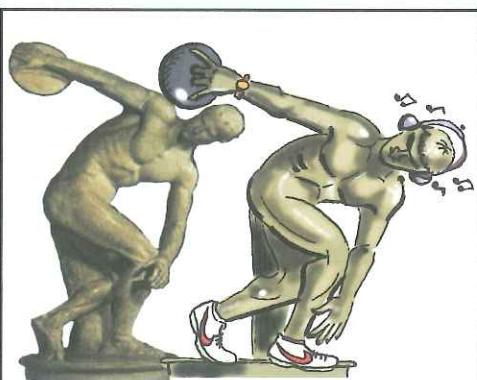
In Duitsland heeft architect Leo von Klenze voor koning Lodewijk I van Beieren in de stad München heel veel neoclassicistische gebouwen gebouwd. Noem er eens drie, wat was hun functie en wat is hun functie nu?

Otto, de zoon van Lodewijk I van Beieren, kreeg in 1832 een heel opmerkelijke nieuwe baan. Wat werd hij?

De belangstelling voor Griekenland en de kunstschaten van de oude Grieken groeide daardoor enorm. Veel kunstschaten werden verkocht aan Duitsland en Engeland. Zoek eens een afbeelding van de National Gallery in Londen. Wanneer is het gebouwd? _____

Welke stijl heeft dit gebouw? _____

Het classicisme heeft in de mode en in de literatuur grote invloed gehad. Ook schilders lieten het pure, het echte, het ware in 'historische' schilderijen zien. Want historische schilderijen waren een 'must' in die tijd. Zoek het schilderij *de Sabijnse vrouwen* van Jacques-Louis David eens op. Welk verhaal wordt hier verteld? Wat doet die mevrouw in die blauwe jurk daar? _____

Zoek de verschillen.

Je hebt nu gezien dat neoclassicisme betekent dat men een nieuwe visie had op de oude Griekse en Romeinse kunst. De kunst werd niet geïmiteerd maar delen ervan werden gebruikt in nieuwe architectuur, materialen en in nieuwe historiestukken. Een deel was historisch maar voor de rest gebruikte de architect of kunstenaar zijn fantasie.. Ga eens een architectonisch neoclassicistisch ontwerp maken voor jullie school. Teken het gebouw met zuilen, een timpaan en een koepel. Maak een mooie ingang met klassieke deuren. Gebruik ook een aantal beelden aan de buitenkant ter versiering. Dat mogen beelden van eigentijdse figuren zijn, maar maak ze net zoals Houdon het deed, met een glanzend, gladde oppervlakte. Ontwerp voor de hal recht tegenover de ingang een groot historieschilderij met een grappig verhaal uit jullie klas. Schilder dus je klasgenoten als Griekse of Romeinse personen net zoals Jacques-Louis David zijn personen uitbeeldde. Doe onderzoek naar klassieke kleding, maar fantasieer er ook vrolijk op los!

Charles Perrault verzong aan het eind van de zeventiende eeuw de mooiste sprookjes. In het sprookje van Doornroosje vertelt hij dat bij haar doopfeest alle feeën werden uitgenodigd behalve de boze fee. Zij was woedend, maar kwam toch en zij voorspelde dat Doornroosje zich voor straf aan een spinnewiel zou prikken en zou sterven. Gelukkig kon de laatste fee de wens nog veranderen in een slaap die honderd jaar zou duren.

Perrault gebruikte zijn sprookjes altijd om de mensen iets te leren. In het sprookje van Doornroosje komt een spinnewiel als dodelijk strafwerktuig voor. Dat lijkt bizar. Een spinnewiel is immers een eenvoudig toestel om van onbewerkte wol draden te spinnen. Vrouwen gebruikten dit apparaat al eeuwenlang in huiselijke kring. Het bestond uit een klos waarop de wol werd bevestigd en die aan het draaien werd gebracht. De onbehandelde wol werd uitgerekt tot een begindraadje. Door soepele draaibewegingen werd de wol tot lange draden uitgesponnen. Die draad werd op een bol gewonden. De bol wol die was ontstaan kon gebruikt worden om stoffen te breien of te weven.

In de kunst was het spinnewiel ook het symbool van de goede huisvrouw. Het spinnewiel was ook de personificatie van de vlijt.

Toch gebruikte Charles Perrault dit attribuut als strafwerktuig. Dat had alles te maken met de maatschappelijke ontwikkelingen. De veranderingen in de textielindustrie, die de Industriële Revolutie in gang zetten, waren vaak moordend voor vrouwen en kinderen.

Als je niets weet van spinnen en weven en van de ontwikkeling van de huisvlijt naar fabrieken, is dit beslist een leuk onderwerp voor jou. Na de vragen in deze (zoek)opdracht beantwoord en uitgevoerd te hebben, weet je veel meer van de ontwikkeling die de Industriële Revolutie wordt genoemd.

Om stoffen te kunnen weven, moeten er eerst draden worden gemaakt. Wollen draden worden gesponnen van de zachte dunne haren van dieren zoals schapen en konijnen. Ze worden afgeschoren en verwerkt tot draden. Linnen, katoen en zijde hebben een heel andere oorsprong. Hoe komt men aan linnendraden?

Wat is katoen en hoe werd een katoenen stof gemaakt? _____

Hoe worden zijdedraden gemaakt? _____

Om een lap stof te maken heb je mooie dunne draden nodig, die je horizontaal en verticaal door elkaar weeft. De horizontale draden heten _____

De verticale draden heten _____

Een verzamelnaam voor stoffen is textiel. Het woord textiel betekent _____

Nederland, vooral de streek in en rond Leiden, was in de Gouden Eeuw beroemd om zijn lakenindustrie. Nu moet je niet denken aan de lakens op je bed. laken was een textielsoort. Het was een luxeproduct, heel duur, omdat het heel ingewikkeld gemaakt moest worden.

Beschrijf eens hoe men laken maakte. _____

Kon laken ook industrieel worden vervaardigd in de achttiende eeuw? _____

Ook damast is een bijzondere textielvorm. Wat verstaan we onder damast? _____

Een spinnewiel of spintol kwam je vroeger in ieder huishouden tegen. Vanaf de vijftiende eeuw werden er spinnewielen uitgevonden, die door middel van een voetplankje bewogen werden. Dan hadden de vrouwen allebei de handen vrij om de draad mooi dun te spinnen. In 1764 vond een Engelsman een

handgedreven spinnewiel uit, waarop meerdere klossen konden worden verwerkt. Het was een echte spinmachine met een groot aandrijfwiel. Er konden wel zestien draden tegelijk op gesponnen worden. De eenvoudig te bedienen machine werd met de hand aangedreven en verspreidde zich daarom over talloze wevershuisjes, waar vooral jonge kinderen de machine bedienden. Hoe heette de uitvinder van deze spinmachine, die *Spinning Jenny* werd genoemd?

Nadat *Spinning Jenny*, de spinmachine, was uitgevonden in 1764, werd de draadproductie aanzienlijk hoger. In Groot-Brittannië zou dit het begin worden van de zogenoemde Industriële Revolutie. De textielindustrie speelde daarin een grote rol, want de spinmachine werd steeds moderner en uiteindelijk konden er wel honderddertig draden tegelijk worden gesponnen. Dat had tot gevolg dat er ook meer geweven kon worden. Weven is een techniek die net zo oud is als spinnen. Weven deden de mensen ook thuis of in kleine werkplaatsen op een weefgetouw. Zoek eens op welke veranderingen Joseph-Marie Jacquard daarin aanbracht.

De textielindustrie kreeg in deze tijd nog een extra impuls door de verbeteringen die James Watt aan de stoommachines aanbracht in 1765. Die konden ook bij de weefgetouwen worden ingezet. De textielindustrie breidde enorm uit. Mens-, paarden- en waterkracht konden worden vervangen. Het was het begin van een lange omwenteling van huisvlijt naar fabrieken. Hoe werd op die ontwikkeling gereageerd? Men was wel/niet tevreden, want

In Engeland begon de Industriële Revolutie. In Nederland bleef de thuisspinner en -wever in de huisindustrie nog heel lang bestaan. Dat heeft Vincent van Gogh zelfs nog geschilderd in 1884. Print eens een schilderij van hem uit, waarin hij dit onderwerp uitbeeldt.

Toch werd er in Nederland een eeuw eerder ook op spinmachines gesponnen. Dat weten we uit oude brieven van Friedrich Spatz uit Haarlem. Hij schrijft in 1791: *"Directeurs en voorstanders van den oekonomischen tak en liefhebbers van Kunst en fabriken verzoekt zijn machines te komen bekijken die opgesteld staan in het Diaconiehuys te Haarlem en waarop wordt gespónnen doorsoo veele armen burgers en kinder deeser stadt, ik weerk met deese armen niet alleen van des morgens 7 uhr tot aan den vooravent in 't Diaconiehuys, Maar ook des avens, van den vooravent tot half, ook wel tot 10 uhr in myn woonhuys"*.

Hij beschrijft de machines als volgt: *"...bevinden zich vier spinmachinens, alwaar Men op yder met 72 draaden of spillen te gelykertyt spint, en een Meisje kan in 1 Minut 150 Haarlemmer Ell katoenen gaaren spinnen"*.

Het spinnen in het diaconiehuis was als werkverschaffing bedoeld voor arme mensen. Is dat hetzelfde als spinnen in het spinhuis? Wat was een spinhuis?

Zou Charles Perrault, de sprookjesverteller die Doornroosje schreef, misschien tegen deze manier van spinnen hebben willen waarschuwen? Ja/nee, want

Textielkunst is een onderdeel van de beeldende kunst. Zoek in het archief van het Textielmuseum in Tilburg naar het kunstwerk van Mathieu Meijers uit 1990: *Twee wiegjes voorzien van handjes en kaboutermutsen*. Print het uit. Vraag aan vijf van je klasgenoten of ze dit een kunstwerk vinden. Schrijf op wat ze antwoorden.

Quilten is een heel oude volkskunst. De oudste quilts dateren al uit de tijd van de Romeinen. Na de ontdekking van Amerika heeft het quilten daar een grote vlucht genomen. Print een afbeelding van een quiltwerk uit. Vraag ook aan vijf klasgenoten of ze dit kunst vinden. Schrijf de antwoorden op. Maak een kort werkstuk met voorbeelden naar aanleiding van de volgende stelling:

Textielkunst is een belangrijk/onbelangrijk (maak je keuze) onderdeel van de beeldende kunst.

Utopisch socialisme

Fouriérisme

Toen de Fransman Charles Fourier in 1799 bevel kreeg van de autoriteiten om zijn grote voorraad rijst te vernietigen, vond hij dat zeer onrechtvaardig. De vernietiging was bedoeld om de prijs van de overgebleven rijst hoog te houden. Hij realiseerde zich dat er nu heel veel mensen zouden zijn, die zich dat dure voedsel niet meer konden veroorloven en honger moesten lijden. Fourier had ook heel arme periodes in zijn leven meegemaakt. Toen hij pas zeventien jaar oud was, had hij zelf alles wat hij bezat verloren door de Revolutie. Hij wist toen niet hoe hij in zijn levensonderhoud moest voorzien. Gelukkig kon hij aan de slag in de handel. Omdat hij veel naar het buitenland moest reizen voor zijn werk, zag hij hoe de mensen daar handel dreven. Hij leerde ervan dat mensen

zichzelf en de samenleving vooruit konden helpen door te gaan doen waarin ze het beste waren. Omdat hij van mening was dat iedereen dit zou moeten doen, begon hij zijn theorie in boeken uit te werken en vanaf 1805 te publiceren. Hij wilde ook een woon- en leefgemeenschap starten waarin deze ideeën werden uitgewerkt.

Het ging in eerste instantie niet zo als hij wilde, telkens weer mislukten zijn experimenten omdat de mensen niet gewend waren aan het systeem. Pas na zijn dood groeide zijn beweging. Men noemde dit het fouriérisme. Een van zijn belangrijkste aanhangers werd een kachelfabrikant Jean-Baptiste André Godin.

Als je niets weet van het fouriérisme, dat later socialisme werd genoemd, en de aanhangers van deze ideeën is dit een geschikte (zoek)opdracht voor jou.

In 1832 verscheen voor het eerst het tijdschrift *La Phalanstère* in Frankrijk. Daarin schreef Victor Considerant over de ideeën van Fourier. De ideeën dat mensen zichzelf en de samenleving kunnen helpen door iets te doen waar ze goed in zijn, vrijwillig. Dit paste bij de slogan van de Franse Revolutie uit 1789: *Liberté, égalité et fraternité* (vrijheid, gelijkheid en broederschap). Het tijdschrift kreeg een naam uit de Oudheid. Wat is een falanx? _____

Charles Fourier startte zijn woon-werkvorm onder dezelfde naam *Phalanstère*. Net als bij de falanx, moesten de arbeiders een front vormen, veel samenwerken en allemaal dezelfde rechten krijgen. Hij wilde de bestaande maatschappelijke orde veranderen. Maar Fourier had gewoon niet genoeg geld om zijn plannen ook echt werkelijkheid te laten worden. Het bleef vooral theorie: een utopie.

Utopie is afgeleid van Utopia. Wat is Utopia? _____

Jean-Baptiste Godin werd een van de aanhangers van het fouriérisme. Jean-Baptiste was opgeleid als smid en tijdens zijn leertijd reisde hij rond in Frankrijk. Hij had medelijden met het gezwoeg van de arbeiders die hij ontmoette. Zij werkten hard en verdienden weinig. Hij zag de grote armoede waarin zij verkeerden. Dat was vaak in grote tegenstelling met het rijke leven van de eigenaren van de bedrijven. Zoek eens op waar en wanneer Godin geboren werd. _____

Toen Jean-Baptiste Godin in 1837 zelf een klein kachelfabriekje begon, wilde hij een ander, een nieuw systeem opzetten voor zijn eigen arbeiders. Hij was een fouriérist. Net zoals Fourier dat had beschreven, wilde hij het leven van zijn arbeiders plezieriger maken. Zijn arbeiders moesten als groep zeggenschap krijgen over het werk. Zij moesten gaan doen waar ze het best in waren. We kennen nu een andere naam voor een beweging die ernaar streeft om in de maatschappij niet voor het geld, het kapitaal maar voor de arbeid een centrale plaats in te ruimen. Dat noemen we nu _____

De nieuwe manier van werken werd een groot succes. Het kachelfabriekje begon ook keukenfornuizen te produceren. Het bedrijf groeide snel en daarom verhuisde Jean-Baptiste Godin naar het plaatsje Guise. Daar was inmiddels een spoorwegverbinding gekomen.

Waarom koos hij een plaats met een spoorwegverbinding? Is dat belangrijk voor een bedrijf? _____

In welk Frans departement ligt de plaats Guise? _____

In 1859 liet Godin een groot gebouw neerzetten met vijfhonderd lichte en luchtige tweekamerappartementen.

Daar konden zijn arbeiders wonen en recreëren. Er kwamen ook wasserijen, een zwembad en een theater. Dat was heel ongebruikelijk in die tijd, want dit soort zaken was altijd alleen maar voor de adel en de rijke burgerij bestemd geweest. Maar het meest opvallend waren de scholen die Godin liet neerzetten. In de tijd waarin kinderarbeid heel normaal was, moesten de kinderen van de woon-werkgemeenschap van Godin verplicht naar school.

Zoek eens op wanneer in Nederland de kinderarbeid officieel werd afgeschaft. _____

Hoe heet de wet die dat regelde en waarom wordt die wet nog altijd zo genoemd? _____

Wanneer werd in Nederland de leerplichtwet ingevoerd? _____

Jean-Baptiste Godin heeft de ideeën over de *Phalanstère* van Fourier verder uitgewerkt. Hij noemde zijn woon-werkgemeenschap *La Familistère*. Je hebt opgezocht wat een falanx was. Als je de namen *Phalanstère* en *Familistère* met elkaar vergelijkt, merk je al dat het accent verschoven is van een militair georganiseerde gemeenschap naar een familieachtige leefgroep. Jean-Baptiste Godin woonde zelf ook in zijn *Familistère*. Zoek eens op wat Godin in 1880 aan de arbeiders van zijn bedrijf schonk. _____

In Engeland, waar de ideeën over Utopia sterk leefden, was rond 1850 een nieuwe kunstbeweging ontstaan. De belangrijkste vertegenwoordiger was de ontwerper William Morris (1852-1926). Zijn ideeën hadden veel overeenkomsten met het fouriérisme. Morris had de armoede en lelijkheid van de maatschappij en de nieuwe industrie gezien. Hij wilde daar iets tegenover zetten, een nieuwe toekomst bouwen: niet alleen met een woon-werkvorm, maar ook met kunst. Hij wilde dat de gewone spulletjes uit de omgeving van gewone mensen mooi en kunstzinnig zouden zijn. Het moest een eigentijdse kunstuiting met eigentijdse materialen zijn. Hoe noemde men die beweging? _____

Omdat Jean-Baptiste Godin de kachels en ovens in zijn eerste fabriekje niet van plaatstaal maar van gietijzer ging maken, kon hij veel geld verdienen en daarmee zijn ideeën over een betere maatschappij uitwerken. Met plaatstaal werk je heel anders dan met gietijzer. Gesmolten gietijzer kan in mallen worden gegoten. De mal kan opnieuw gebruikt worden en daardoor kan men voorwerpen in series vervaardigen. Gietijzer heeft ook veel kunstenaars geïnspireerd in die tijd. Hoe noem je de kunststroming die veel gebruikmaakt van gietijzer en rond 1880 overal in Europa begon? Er werd daarbij veel gebruikgemaakt van gebogen vormen die op bloemen en planten leken. _____

In 1867, de periode waarin gietijzer modern en nieuw was, werd de Franse kunstenaar Hector Guimard geboren. Hij kreeg een grote opdracht in Parijs. Hij vervaardigde het met gietijzer. Hij kon het ontwerp vele malen gebruiken en dat moest ook. Zoek eens op wat hij in Parijs ontwierp en maakte met gietijzer. _____

Moai

Gezocht Zuidland, gevonden Paaseiland

In 1723 kwam Jacob Roggeveen met zijn drie schepen *De Arend*, *De Thienhoven* en *De Africaensche Galeij* weer in Nederland terug. Hij was erg teleurgesteld want Zuidland had hij niet gevonden.

In 1721 was Jacob Roggeveen vertrokken met de opdracht dat onbekende Zuidland te vinden. Ver voor onze jaartelling had Claudius Ptolomeus een Griekse wetenschapper uit Alexandrië al over dat grote Zuidland geschreven, maar niemand had het ooit ontdekt.

In de zestiende eeuw hadden Nederlandse ontdekkingsreizigers veel nieuwe delen van de wereld veroverd. Maar ondanks een aantal expedities, die werden uitgezonden om dat legendarische Zuidland te zoeken, was het nog steeds niet gevonden. Voor de Nederlanden was het heel belangrijk om daar als eerste voet aan land te zetten, want dan mocht men er de vlag planten en het grondgebied als eigendom beschouwen. Invloed op de wereldhandel en politiek waren de belangrijkste drijfveren voor de ontdekkingsreis.

In 1723 kwam Jacob Roggeveen onverrichterzake terug. Hij kon alleen melden dat hij het jaar daarvoor toevallig op paaszondag, die toen op 5 april viel, voet aan land had gezet op een klein driehoekig rotsachtig eilandje in de Grote Oceaan. Dat had hij daarom maar *Paaseiland* genoemd.

Als je niet veel weet over ontdekkingsreizen en over vreemde culturen is dit een leuk item voor jou om te onderzoeken. Deze (zoek)opdracht gaat ook over beeldhouwwerken die uit een periode ver voor onze bekende beschaving stammen en die we niet kunnen verklaren.

In de achttiende eeuw was er niet meer zo veel belangstelling voor ontdekkingsreizen. Maar zeelui bleven bij terugkomst van grote tochten sterke verhalen vertellen over onbekende eilanden en delen van de wereld, die ze gezien hadden en waar nog nooit een westerling een voet aan land had gezet. Arent Roggeveen, de vader van Jacob, was wiskundige en hij gaf ook les in zeevaartkunde. Hij had zich altijd intensief beziggehouden met een onderzoek naar het Zuidland. Hij had berekend dat het onbekende Zuidland in het allersuidelijkste deel van de Stille Zee te vinden zou zijn. *Stille Zee* is de oude naam voor de Grote of Stille Oceaan. Hoe groot is de Grote Oceaan? Wat is de oppervlakte en de maximale diepte?

Bekijk een kaart van de Grote Oceaan en zoek daarop Paaseiland. Wat is de oppervlakte van het eiland en hoeveel inwoners zijn er nu? Bij welk land hoort het en hoe wordt het eiland daar genoemd?

Paaseiland werd op Pasen van het jaar 1722 ontdekt. Maar latere onderzoeken hebben aangetoond dat eeuwen eerder de Polynesiërs hier al eerder waren en dat zij dus eigenlijk het eiland ontdekt hebben. Noem eens meer dan twintig eilanden en eilandketens die bij Polynesië.

De Duitser Carl Friedrich Behrens was meegegaan aan boord van een van de schepen van Jacob Roggeveen. Hij heeft alles wat er gebeurde in een boek beschreven, zoals de ontmoeting met de eilandbewoners: *"Wy quamen sonder eenige tegenstand aan de wal, exept diegene, die in de vaartuygen beschreven waren om dese te bewaren, in 't minst noch meeste, geen wapenen, maar quamen ons met bloote handen by menigthe verwelkommem, huppelende en springende van bliscap"*.

Hij schrijft dat er bijna drieduizend eilandbewoners zijn op het eilandje. Die eilandbewoners zijn stomverbaasd als ze hen zien, want ze dachten dat zij de enige wereldburgers waren. Zij hadden er geen vermoeden van dat er ook nog andere mensen op de aarde woonden.

Vanaf de schepen hadden de zeelui gezien dat er iets vreemds was met de oren van de eilandbewoners. Het leek alsof ze iets in hun oren droegen. Zij dachten eerst dat het zilveren oorijzers waren, maar al gauw ontdekten ze dat de mensen van het eiland de gewoonte hadden om hun oorlellen op te rekken met 'witte wortelen'. De zeelui noemden hen voortaan *Langoren* of *Panotii*. In bestiaria is veel over een orenvolk en over de Oreneilanden te lezen.

Wat is een bestiarium (enkelvoud van bestiaria)? _____

Jacob Roggeveen heeft zelf ook een gedetailleerd logboek van zijn zwerftocht op zoek naar Zuidland bijgehouden. Dat is bewaard gebleven. Hij meldt dat er geen bomen waren op het eiland. Ook rivieren en bronwater ontbraken. Mensen kunnen niet leven zonder water. Zoek eens op hoe de eilandbewoners in hun drinkwater voorzagen. _____

De ontdekkers hadden grote belangstelling voor de hoge steenkolossen, waaruit mensenkoppen waren gehouwen. De inboorlingen vereerden die als heilige voorwerpen. Ze werden *Moai* genoemd. Zoek eens op wat Moai precies zijn. _____

Hoe en waar werden ze gemaakt? _____

Wie heeft ze gemaakt? _____

De bevolking van Paaseiland leefde nog net als in het stenen tijdperk. Dat maakte kunstuitingen als de Moai, de ruïnes van tempels en de praalgraven die de ontdekkers vonden heel merkwaardig. De wereldberoemde ontdekkingsreiziger Thor

Heijerdahl probeerde in de twintigste eeuw met een spectaculaire expeditie met de Kon-Tiki aan te tonen dat de vroegste bewoners van Paaseiland Inka's zijn geweest. Het platform van Ahu Vinapu op Paaseiland met de stenen muur lijkt sprekend op de bouwsels van de Inka's in Cuzco. Zoek eens afbeeldingen van de bouwsels in Cuzco en van de muur in Ahu Vinapu.

Het geheimzinnige Zuidland is nooit gevonden. Sommige onderzoekers zeggen dat Paaseiland het enig overgebleven stukje van het gezonken Zuidland is. Paaseiland is daardoor misschien nog wel mysterieuzer. Niemand weet wat de betekenis is van de Moai. En naast de krater van Rano Kao bevinden zich heel veel wonderlijke rotstekeningen of petrogliefen. Het zijn figuren die een combinatie vormen tussen een man en een vogel: de god Make-Make.

Zoek deze afbeeldingen eens op. Heb jij een idee hoe de eilandbewoners aan zulke gedetailleerde afbeeldingen van vreemde wezens, die als een soort vogel op het eiland zijn geland, kwamen? _____

Maak een maquette van de plattegrond van Paaseiland (een driehoekig eiland in een grote plas water van meer dan 10.000 km²). Maak daarop een collage van alle wonderbaarlijke zaken: de langoren, de vulkaan Rano Raraku, de Moai en de petrogliefen van de vogelmannen.

Water,
water,
overal water...

In het gebied waar de rivieren Eufraat en Tigris stromen en in de Perzische golf uitmonden, zijn resten van een heel oude beschaving gevonden. Het gebied wordt *Sumer* genoemd. Op kleitabletten, die daar door archeologen zijn gevonden, is de geschiedenis van Sumer te lezen.

Sumer bestond uit verschillende stadstaten met elk een eigen vorst. De koning van de stadstaat Uruk, was Gilgamesh. Het verhaal van Gilgamesh is op elf kleitabletten geschreven. Wetenschappers beweren dat die verhalen zich meer dan tweeduizend jaar voor Christus afspelen. Op het elfde kleitablet staat het verhaal dat Gilgamesh op zoek gaat naar Utopishtim, die een geweldige grote waterramp, de zondvloed overleefde. Hij had daarvoor het eeuwige leven gekregen van de goden. Gilgamesh ontmoette Utopishtim, die hem het verhaal van de zondvloed vertelt.

Deze (zoek)opdracht gaat over de zondvloed: een alles overstelpende vloed in de Oudheid, die al het leven op aarde wegvaagde. Als je de vragen hebt beantwoord en de (zoek)opdrachten hebt gemaakt, zul je geleerd hebben dat zondvloedverhalen in bijna alle culturen voorkomen. Mensen vertelden elkaar die verhalen met verschillende bedoelingen. Bijna altijd wordt de zondvloed gezien als straf tegen de mensheid.

Zondvloedverhalen komen in heel veel culturen voor. Naast het *Gilgamesh-epos* kennen we ook het eeuwenoude *Atrahasis-epos*. Het Babylonische Atrahasis-epos vertelt het verhaal van de god Enki, die geen zin had om al het werk voor de andere goden te doen. Hij stelt voor om dan maar mensen te maken. Maar als de mensen er eenmaal zijn, vindt hij dat ze te veel lawaai maken. Om die herrie te laten stoppen, bedenken de goden een straf voor de mensen, een hongersnood. Als dat niet helpt, verzinnen de goden om de mensen maar weg te spoelen met heel veel water: een zondvloed. Er is echter één persoon, die met zijn familie en een aantal dieren de zondvloed overleeft.

Zoek eens op hoe die persoon heette. Wat had hij voor hulpmiddel om de ramp van de goden te overleven?

De islamieten hebben een hoofdstuk, een soera, in de Koran, de *Soera Noach*, die vernoemd is naar de profeet Noach. Ook dit is een zondvloedverhaal. Noach werd naar zijn volk gezonden om ze te waarschuwen. Maar ze luisterden niet en werden om hun zonden verdrongen.

In de Koran wordt Noach een profeet genoemd. Wat is een profeet?

In het eerste boek van de Bijbel komt ook een zondvloedverhaal voor. De hoofdpersoon is Noach. Noach kreeg de opdracht van God om een ark te bouwen, omdat God boos was op de mensen. Ze luisterden niet, deden allerlei slechte en verdorven dingen en doodden en verwondden elkaar. Noach ging met zijn vrouw en met zijn kinderen aan boord. De boot van Noach noemt men een ark.

Wat is een ark nou precies? Is het zomaar een gewone boot?

In de Bijbel gaat Noach met zijn voltallige gezin de ark in, maar de Koran vertelt nog iets heel specifiek over een van de zoons van Noach. Wat is dit detail?

Van Noach en zijn zoons zouden alle tegenwoordige aardbewoners afstammen. Hoe heetten de zoons van Noach? En welke mensen zouden van hen afstammen? _____

De Griekse schrijver en filosoof Plato schreef rond het jaar 400 voor Christus over een reeks zondvloeden die er zouden zijn geweest. Hij vertelt dan ook voor het eerst over een oude beschaving, die op het eilandenrijk Atlantis zou hebben bestaan. Die beschaving is totaal onder water verdwenen. De Atlantische oceaan dankt haar naam aan Atlantis. Plato vertelt over een tempel die op Atlantis was gebouwd voor een godheid.

Welke tempel stond er in het midden van Atlantis volgens Plato? Vertel eens meer over de god die daar vereerd werd. _____

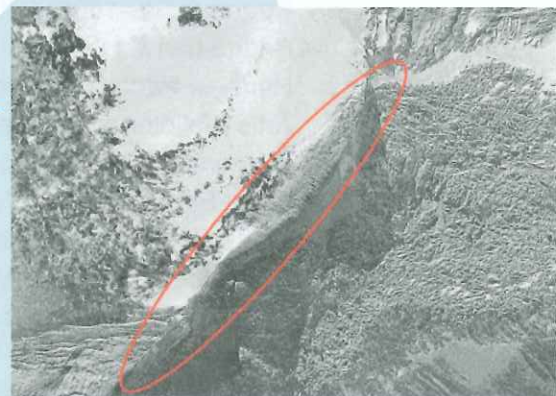
Toen de ontdekkingsreizigers in de tijd van Columbus kennismaakten met de indianen in het nieuwe land, bleken die ook een zondvloedverhaal te kennen. Zoek eens op hoe de Lakota-indianen de grote zondvloed overleefden volgens hun traditie. _____

In een Indonesische mythe van het eiland Nias was de zondvloed niet tegen de mensheid gericht, maar tegen de bergen. Die waren onderling aan het ruziën wie de hoogste top had. Hoe hoog is het hoogste punt van Nias boven zeeniveau? _____

Zoals je merkt, komen overal op de wereld zondvloedverhalen voor in de oergeschiedenis van de volkeren. Geologen komen steeds meer tot de ontdekking dat er wel een kern van waarheid in deze verhalen kan zitten. Wat hebben geologen met de zondvloed te maken? _____

Bijna elk zondvloedverhaal eindigt anders. Maar volgens de joodse Tenach en volgens zowel de Bijbel als de Koran is de ark van Noach op de berg Ararat in Turkije gestrand toen het water van de grote vloed langzaam ging zakken. In de jaren rond 1950 werd een apart stuk van de berg Ararat als Ararat Anomalie aangeduid. Er was daar iets

bijzonders ontdekt. Wat wordt met Ararat Anomalie bedoeld? _____

*Na mij de zondvloed.
En da's deze keer
bepaald geen straf!*

Het thema van alle zondvloedverhalen is over het algemeen: straf. Straf van rechtvaardige goden tegen de slechte mensheid. En meestal hebben de goden of de god aan het eind van het epos of verhaal spijt van wat er is gebeurd. Daarom stelde de Bijbelse God de regenboog in. Dat is een teken dat er nooit meer een zondvloed zal plaatsvinden. Ook orthodoxe joden geloven dit en zij doen iets bijzonders als ze de regenboog zien.

Wat doen orthodoxe joden bij het zien van een regenboog? _____

In 1679 kreeg een sterrenbeeld de naam Columba Noachi. Zoek een afbeelding van dit sterrenbeeld. Kleur het in en schrijf erbij waarom dit sterrenbeeld zo genoemd is. De Nederlandse naam voor dit sterrenbeeld is een vogelnaam. Schilder zo'n vogel en plak het sterrenbeeld erop.

Foto's

- Pagina 4: Detail of the circus - Georges Seurat © Francis G. Mayer/Corbis, Amsterdam
Pagina 7: Aletta Jacobs © ANP Photo, Rijswijk
Pagina 8: Oude en moderne vervoersmiddelen - Gustave Doré © Beeldbank Zeeuwse Bibliotheek, Middelburg. Uit: 'Voyage aux Pyrénées' - librairie Hachette et Cie.
Pagina 9: Daniël in de leeuwenkuil - Gustave Doré © Chris Hellier/Corbis, Amsterdam
Pagina 16: Panorama - Robert Barker © Panoramic view of London, 1792-93 (coloured aquatint) by Barker, Robert (1739-1806) (after) Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection, USA/The Bridgeman Art Library, London
Pagina 19: Hans en Parkie © Universiteit van Amsterdam - Universiteitsbibliotheek - Bijzondere collecties - Artis Bibliotheek, Amsterdam
Pagina 20: Gargantua - Daumier © Bibliotheque Nationale de France, Paris
Pagina 25: Loket Burgerzaken © Twan Wiermans, Cadier en Keer
Pagina 25: Trouwambtenaar © Frank Broekhuisen, Tiel
Pagina 29: Zwitserse garde © EPA/Giuseppe Giglia/ANP, Rijswijk
Pagina 29: Zouaven © Nederlands Zouavenmuseum, Oudenbosch
Pagina 31: Afbeelding uit 'Kleur' © Theo Schildkamp/Studio Midi, Bourdic
Pagina 31: Toeareg © David Sutherland/Corbis, Amsterdam
Pagina 34: Mme. de Pompadour - François Boucher © Stapleton Collection/Corbis, Amsterdam
Pagina 38: Timpaan Paleis op de Dam © Henk v.d. Leeden/b en u, Diemen
Pagina 43: La Familistère © Georges Fessy

Deze uitgave is met de grootst mogelijke zorg samengesteld. Bij verwerving van de foto's heeft de uitgever zoveel mogelijk getracht rechthebbenden te achterhalen. Zij die menen desondanks nog zekere rechten te kunnen laten gelden, kunnen zich tot de uitgever te wenden.

Fotoresearch

ELF/Elvire de Bruijn-Berens, Geldermalsen

Illustraties

Kre-add/Marcel Westervoorde, Alphen a/d Rijn

Vormgeving en lay-out

Kre-add/Marcel Westervoorde, Alphen a/d Rijn

Eerste druk, eerste oplage 2008

© 2008 Uitgeverij Bekadidact, Baarn

ISBN 978 90 262 4239 7